

הוועדה להוקדת גבורתם של המצילים היהודיים בשואה
A Holokauszt Zsidó Mentőinek Hőstetteit
Elismerő Bizottság

B'nai B'rith World Center - Jerusalem
המרכז העולמי של בני ברית – ירושלים
B'nai B'rith Világközpont – Jeruzsálem

**Zsidókat
mentő
zsidók a
Holokauszt
idején**

Zsidókat mentő zsidók a Holokauszt idején

Szerkesztőbizottság:

Yuval Alpan, Chana Arnon, Noa Gidron, Alan Schneider

aschneider@bnaibrith.org

©

Translated by Marianne Steinmetz
Jerusalem, September 2020

Előszó

A modernkori népiertés borzalmai idején voltak zsidók, akiknek szívében olyan erősen élt a népük jövőjébe vetett hit, hogy szembeszálltak a gyilkosokkal, egzisztenciájukat, életüket kockáztatva mentették társaikat. Harcoltak azok életéért a gettókban, az erdőkben, vagy a föld alatt bujkálva is. Bunkerekben, házak, lakások zugaiban rejtőzve, folytonos szorításban, halálos veszélyben éltek. Mégis cselekedtek: rejtették, a szökésben, túlélésben segítettek az üldözötteket. Az ismerősöket csakúgy, mint az ismeretleneket. Tisztelték az életet, ezért küzdöttek mindenkiért, összetartásuk zsidó identitásuk oszlopa volt.

Ha van bármilyen tettükért, sokuk önfeláldozásáért viszonzás, az csak a zsidó nép gyors talpra állása, megerősödése, országának sikeres építése, fejlődése lehetett. Sokféle veszélytől, kihívások özönétől terhes korunkban alapvető, hogy Izrael népét soha ne sújthassa a Soá, a felfoghatatlan csapás.

A Zsidókat mentő zsidók a Holokauszt idején fontos kötet, új úton jár. Az ígéretes munka már címében kifejezi és gazdag tartalmában bizonyítja, hogy voltak, vannak, akiknek évtizedek óta tartozunk. Éltek és élnek még közöttünk olyan zsidók, egyének és csoportok, akiknek önzetlen tetteiről eddig semmit, vagy csak keveset tudtunk.

A modernkori népiertés máig felfoghatatlan gyalázat. Története egyre ismertebb, a sokoldalú feldolgozás töretlenül folytatódik. A kutatási eredmények, szépirodalmi alkotások könyvtárakat töltene meg, ám kétségtelenül vannak hiányok. Nem ismerjük még az emberi helytállásnak, a zsidó segítő tevékenységnek sok, megőrzésre érdemes történetét. A drámai történetek, a másokért kiállás, a segítő gesztusok sorozatát, ezeket - mindannyiunk javára - mielőbb fel kell tárnunk, meg kell öröközni. Fontos intelem, hogy múltunk az évtizedek és az eddig ismeretlen hősök emléke nem veszhessen feledésbe. A feledés elleni küzdelemben a zsidókat mentő zsidók tettei több figyelmet, sokkal több erkölcsi elismerést érdemelnek. Őket gyakran „önmentőknek” nevezzük, pedig jóval többről van szó. Ezt bizonyítják a közölt tettek, erről olvashatunk ennek a kötetnek a lapjain.

Az életmentők zsidóknak segítettek, akiknek rettenetes megpróbáltatásairól, az üldözés alatti lelki állapotáról tudjuk, hogy mélyponton vergődtek. A gyűlölet, a féktelen terror, élet vagy halál hullámverései között bukdácsolnak, nem kevesen lemondtak életükről, feladtak minden reményt. És akkor jött a fordulat, az addig elképzelhetetlen. A halál árnyékában megjelent egy alak, egy segítő kéz. Elhangzott a vigasztalás, suttogva a bátorítás: ne add fel, nem veszünk el! Veled vagyunk, gyere, segítünk! A szolidaritásnak ez a gesztusa a túlélés meghatározó eleme volt. Erőt adott a vérzivatarban, a szörnyű körülmények között.

Az üldözött, sokszor halálra hajszolt zsidókat mentő zsidók és tetteik felkutatása némileg bizony megkésett, de annál fontosabb, különleges és felemelő feladat. Az eltelt közel nyolcvan évben számos kortanút, túlélőt veszítettünk el. Fájó ez a veszteség, mert sokuk ismereteit, harci tapasztalatait nem ismerhettük meg. Igaz: nem mindenki beszélt a meghurcoltatás, a szenvedés történetéről, a kínok útjáról.

Kétségtelen, okuk volt a hallgatásra. Zömük rejtette mély fájdalmát, felejteni akarta az embertelen körülményeket, a jogtiprást, családjá, rokonsága rettenetes tragédiáját. Feledni kívánta „a zsidó” lakását kiűrítő, vagy elfoglaló szomszédságot, egzisztenciájának tönkretételét, a gátlástalan szabad gyalázást, a társadalomból, a nemzetből kizárást, a „végleges megoldáshoz” vezető brutális megalázások könnyes - véres sorát. A zsidó ellenállók pedig nem kívántak érdemeikkel kérkedni, nem kértek, nem vártak érte ellenszolgáltatást.

Az eredményes új kutatások célja, hogy bizonyítsák az európai zsidó ellenállás, bátor helytállás tényeit, ezzel is cáfolják a „gyáva zsidó” legendáját. A könyv felmutatja azokat, akik életüket kockáztatva küzdöttek, hogy megmentsenek mindenkit, akit csak lehet. Az emberi szolidaritás legmagasabb fokát jelenítették meg.

Több évtizedes tudományos kutatásaimra hivatkozva állítom, hogy a kötetben eddig feldolgozottaknál jóval több zsidó életmentés volt, ám olyan időkben, amikor a történetek

megvalósítása, de dokumentálása, eljegyzések készítése és megőrzése is - igen veszélyes volt. Annál fontosabb, hogy Európában és szerte a világon zsidók és nem zsidók megismerjék a zsidó életmentés, a hősi helytállás, az életveszéllyel szembenezés, a félelem leküzdésének történetét.

A kötet anyagának kutatása, feldolgozása egyfajta rögzült félelem legyőzésének számít. A zsidó szolidaritás egyfajta győzelmének, mely meghaladja a csupán fegyveres ellenállásra hivatkozás mítoszát, és elismeri a túlélésért vívott küzdelem megannyi, gyakran megfelelő eszközök nélküli változatát, részeseinek önzetlen áldozatát.

A történeti kutatások kezdeményezőit, szerzőit, szerkesztőit övezze figyelem és elismerés. Munkásságuk minden figyelmet megérdemel.

Prof. Dr. Szita Szabolcs, az MTA doktora

Bevezetés	4
A mentés keretei, méretei	5
A Holokauszt Zsidó Életmentőinek Hőstetteit Elismerő Bizottság (JRJ)	5
A Zsidó Életmentők Kitüntető Oklevele	5
Miért maradtak ki zsidó életmentők a megemlékezésekből?	6
Kutatók megjegyzései: miért fontos a hősök elismerése?	8
 David Gur: A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma Magyarországon	10
Dr. Tsilla Herscho: a Franciaországi Zsidó Ellenállási Mozgalom embermentő tevékenység	17
A Zsidó Hadsereg	17
A Zsidó Cserkészek	19
A Cionista Ifjúsági Mozgalom	20
Az OSE – Garel gyermekmentő szervezet	21
A táborok rabbijai	22
Az Amelot utcai bizottság	22
Az André Szolgálat	23
A Mouassa Abadi Hálózat	23
A Holland Csoport	23
 A Belgiumi Zsidó Védelmi Bizottság	25
Elismert zsidó hősookról	27
Wilfrid Israel	27
A Bielski fivérek	27
Yehoshua és Hennie Birnbaum	29
Eliezer Lev Zion	31
Moshe Shimon Pesach rabbi	32
Recha Freier és Josef-Yoshko Itai-Indig	33
Walter Süskind	34
Komoly Ottó	35
Jonah Eckstein	36
Shmuil Markowitz Pevzner	37
Max 'Nico' Leons	38
Nathan Cassuto rabbi	39

Bevezetés

A Holokauszt történetírása sok évig hajlott arra, hogy a zsidókat csak áldozatokként mutassa be. Ez az irányzat mintegy két évtizede változni kezdett, azóta sok tanulmány vizsgálja a zsidók mindennapi életét a Holokauszt idejében: miként küzdöttek az egyre romló helyzettel és milyen különböző formái voltak a zsidó ellenállásnak.

Míg a németek és segítők megkísérelték szisztematikusan megsemmisíteni az európai zsidóságot, sokan szembeszegültek a rájuk váró sötét sorssal. Zsidók százezrei harcoltak a szövetségesek hadseregeiben és a partizánok soraiban, felláztak a gettókban és felkeléseket vezettek a haláltáborokban.

Nagymértékben mellőzött formája volt a Holokauszt idején tanúsított hősiességnek, hogy zsidók, magukat nagy veszélynek kitéve, mentették zsidó társaikat. Újabb kutatások mutatják, hogy ez sokkal gyakoribb volt, mint ahogy korábban tudtuk. Bár kutatók, történészek alkalmanként említettek ilyen történéseket, a jelenséget nem azonosították, mint egyedülálló témát és bizonyosan nem kapta meg azt a figyelmet, amelyet megérdemel. Bella Gutterman Holokauszt-kutató véleménye szerint a zsidók mentése zsidók által „A Holokausztra adott zsidó válasz olyan, további területe a kutatásoknak, amelyet nem ismerünk elegendően.”¹

Izrael állam 1953-ban elfogadta a Holokausztra és a hősök emlékének megőrzésére vonatkozó törvényt és úgy döntött, hogy a Jad Vasemet bízta meg a Világ Igaza cím kiadásával

azoknak a nem-zsidó embereknek, akik életüket kockáztatták, hogy zsidókat megmentsenek. Amint azonban Yehuda Bauer Holokauszt-kutató írta: „nem csak a nem-zsidók mentettek zsidókat, néha zsidók is mentettek nem-zsidókat.”² Anélkül, hogy alábecsülnénk a Világ Igaza cím kiadásával kapcsolatos munkát, ismeretes: sok esetben zsidó és nem-zsidó életmentők szorosan együttműködtek és alkalmanként a mentőakciókat a zsidók részvevők kezdeményezték. Az utóbbiak felbecsülhetetlen értékű részvétele nélkül ezek az akciók valószínűleg kudarcot vallottak volna.

A zsidók cselekvési lehetőségei sokkal korlátozottabbak voltak, mint a nem-zsidóké, az előbbieket életmentő tevékenysége ezért is elismerést érdemel. Jóllehet az erőfeszítések, a zsidók kiirtásának méreteivel összehasonlítva, elhanyagolhatónak tűnhetnek, szükség van arra, hogy a náciikkal szembeni zsidó ellenállás egyéb vonatkozásai mellett ezeket is kutassák és tanítsák. Igaz, hogy sok esetben „sem a lehetőségek, a bátorság és a tervezés sem hoztak sikert”, a fő figyelmet nem az eredményekre, hanem az életmentők szándékaira és cselekedeteire kell irányítani.”³ Az életmentők a zsidó és az emberi szolidaritás legmagasabb fokát jelentik és az ősi zsidó elvek legmagasabb kifejezését képviselik: „Ne maradj tétlen, ha szomszédod vérért ontják”,⁴ valamint: „Minden zsidó felelős valamennyiünkért.”⁵ Az akcióknál nem véletlen események összességéről beszélünk, hanem sok esetben módszeres, gondosan tervezett mentőakciókról.

1. Bella Gutterman, „Jews saving Jews”, Yalkut Moreshet 76 (2003), pp. 75-80 [Hebrew].

2. From a letter to the Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, 24 December 2007. A similar statement appears in the preface of the book: Avraham Milgram (ed.), „Jews Rescuing Jews in the Holocaust”, Jerusalem, Yad Vashem, 2014 [Hebrew].

3. Dina Porat, „The Prospects of Rescue During the Holocaust”, Massuah volume 18 (1990), p. 30 [Hebrew].

4. Leviticus 19:16.

5. Sifra, Bechukotai, chapter 7, 5.

Azokat különböző országokban, eltérő helyzetekben vitték végbe, egyének csakúgy, mind csoportok. Sok zsidó életmentő megkapta külföldi országok állami kitüntetésait, míg Izrael állam mind a mai napig nem tett ilyen gesztust.

A mentés keretei, méretei

A zsidók Európa-szerte vittek végbe mentőakciókat a nácik halomra jutásától kezdve a 2. világháború végéig. A nehéz, helyszínektől függően változó, és a háború kiterjedésével egyre nehezebb körülmények között sokan, akik elmenekülhettek volna, ehelyett a példás szolidaritást választották és maradtak, hogy másokat mentsenek. Voltak, akik ezért életükkel fizettek. Németországban és Európa valamennyi megszállt országában a zsidók nagy hősiességgel használták ki a náci bürokrácia rései kínálta lehetőségeket és fortélyosan, okmányok másolásával, csempészéssel, bujkálással és más módszerekkel segítettek a zsidóknak túlélni a Holokausztot, biztos helyre menekülni. Ezzel megghiúsították a nácik tervét a zsidóság teljes kiirtására. Az erőfeszítések mögött voltak egyéni kezdeményezések, csakúgy, mint szervezett zsidó, vagy átfogó ellenállási mozgalmak. Mivel sok mentőakciót nem dokumentáltak, azok méretét nem lehet megbecsülni és valószínű, hogy sok esetben a vonatkozó feljegyzések mindörökre elvesztek.

A Holokauszt Zsidó Életmentőinek Hőstetteit Elismerő Bizottság

A Bizottság 2000 vége óta működik a céllal, hogy tudatosítsa a Holokauszt zsidó életmentőinek hősiességét Izraelben és az egész világon. A testület alapítói között voltak életmentők, túlélők, valamint a B'nai B'rith Világközpontjának igazgatója – a Nemzetközi B'nai B'rith állandó izraeli képviselője.

A Bizottság elnöke és alapítója Haim Roet, társadalmi aktivista, hollandiai Holokauszt-túlélő. Roet zsidók és nem-zsidók segítségével menekült meg, ő hozta létre az „Unto Every Person There is a Name” („Minden emberhez tartozik egy név”) nemzetközi projektet a megemlékezésre.

A Bizottság célja, hogy lezárja a 75 éves időszakot, amelyben a zsidó nép nem igazán tudott ezekről a hősökrol és nem ismerte el tevékenységüket. A testület ezért ösztönzi a társadalmi megmozdulásokat, amelyek előmozdítják ezt a célt, együttműködésben kormányzervekkel, a tudományos élettel, oktatási intézményekkel, zsidó közösségekkel és Holokauszt emléket őrző szervezetekkel.

A B'nai B'rith Világközpont és a Zsidó Nemzeti Alap (Jewish National Fund) elkötelezett e feladat mellett és 2002 óta évente egyedülálló, a zsidó életmentőknek szentelt ünnepséget tart a Yom HaShoan-on, a Holokauszt mártírjainak és hőseinek emléknapján. Az ünnepségen százával vannak ott tanulók, diákok, katonai felkészítő-programok résztvevői, katonák, túlélők és családtagjaik.

A Zsidó Életmentők Kitüntető Oklevele

A Bizottság, együttműködve a B'nai B'rith Világközponttal, 2011-ben alapította a Zsidó Életmentők Kitüntető Oklevelét, hogy kiigazítsa a zsidó mentőakciókra vonatkozó történetírást és megadja ezeknek a hősöknek a régén esedékes elismerést. Máig 330-an kapták meg a kitüntető elismerést Franciaországban, Magyarországon, Görögországban, Németországban, Szlovákiában, Oroszországban, Jugoszláviában, Litvániában, Lengyelországban, Olaszországban, Belgiumban, Romániában, Marokkóban és Hollandiában végzett embermentő tevékenységükért. Az oklevél-átadó ünnepségekre Izraelben, Franciaországban, Hollandiában, Olaszországban, Kanadában, Belgiumban, Görögországban és az Egyesült Államokban került sor.

A Zsidó Életmentők Kitüntető Oklevelét az alábbi követelmények alapján ítélik oda:⁶

1. A jelölt zsidó személy, aki vett részt az embermentésben:
 - a. 1939 szeptember 1. és 1945. május 8. között a nácik által a világháborúban megszállt országokban, vagy olyan, a náci Németországgal együttműködő országokban, ahol üldözték a zsidókat.
 - b. Németországban a nácik 1933-as hatalomátvétele után, vagy Ausztriában, az 1938. március 3-i „Anschluss” követően.
 - c. Életét kockáztatva mentett zsidó gyermekeket Európában, közvetlenül a háború után, 1946 végéig.
2. A jelölt mentési tevékenysége idején a zsidó néphez tartozott.
3. A jelölt az őt zsidóként fenyegető veszélyeken túlmenően tette életét kockára mentési erőfeszítéseiben.
4. A jelölt nem kért vagy kapott fizetséget tevékenységéért.
5. Tetteit túlélők, a kutatás és megbízható levéltári anyag támasztja alá.
6. A mentési erőfeszítések olyan zsidók személyekre vonatkoztak, akik nem voltak a jelölt közeli rokonai.
7. Akciói több zsidó megmentését jelentették. A Bizottság kivételes esetekben elfogadhat jelölteket, akik egy zsidó életét mentették meg.
8. Az oklevél kiadásának nem feltétele a mentési akció végső sikere.

Füzetünkben beszámolunk olyanokról, akik megkapták a Zsidó Életmentők Kitüntető Oklevelét. Vannak közöttük, akik saját kezdeményezésükre cselekedtek, mások ellenállási és ifjúsági mozgalmakban és más szervezetekben működtek.

Miért hiányoznak a zsidó életmentők a Holokauszt emlékéből?

Jóllehet a szakirodalomban már az 1950-es években felmerült, hogy zsidók is mentettek zsidókat, azt nem ezen a címen tárgyalták. Az esetek a nácikkal szembeni általános ellenállás, a Zsidó Tanácsok tevékenysége, a különböző országok zsidó ellenállási mozgalma vagy a zsidó és az emberi szolidaritás keretébe kerültek. A növekvő közérdeklődés a nem-zsidó embermentők, a Világ Igazai iránt gyakran oda vezetett, hogy marginalizálták a zsidó életmentőket – még olyan esetekben is, amikor

6. Despite gender specificity, this document is intended for women and men equally

amikor zsidók és nem-zsidók ugyanabban az akcióban dolgoztak együtt. Ezt a hatást erősítette, hogy a Világ Igaza kitüntettjei először Izraelen kívülről kaptak nyilvánosságot és a különböző országok arra törekedtek, hogy saját polgáraikra, a nem-zsidó mentőkre összpontosítsanak. Mindezek a tényezők erősítették a felfogást, hogy csak nem-zsidók mentettek zsidókat.

A Bizottság legjobb erőfeszítései és annak ellenére, hogy a Holokauszt központi helyet foglal el az izraeli társadalomban, a zsidó nép tudatában⁷, még nem értünk el oda, hogy ez a történet, hogyan fáradoztak zsidók ezrei Európaszerte testvéreik megmentésén, megkapja a méltó nyilvános elismerést és visszhangot.

Az, hogy a kérdést kevésbé kutatták külön kategóriaként, hanem csak a zsidó szolidaritás keretében, részben azoknak a feltételezéseknek tudható be, amelyekből a Holokauszt tudósai a zsidók által zsidóknak nyújtott segítségről a történelem után sok évig általánosan kiindultak. E feltételezések az évek során, párhuzamosan a kutatási területek változásaival, módosulni kezdtek. Nagyobb figyelem irányult arra, hogyan reagáltak a zsidók, mint egyének a Holokausztra – ahelyett, hogy pusztán az áldozat szerepében vizsgálták volna őket.

A megközelítés mögött részben objektív körülmények álltak: a zsidók által végrehajtott mentési kísérleteket, akciókat kivételes körülmények között hajtották végre. Partizánok között, az erdőkben, hamis papírokkal, az általános ellenállási mozgalom részeként,

a náci táborok ellenséges közegében, stb.- mindez természeténél fogva titkos tevékenység volt.

Tekintettel a vészterhes körülményekre, a nagyfokú óvatosságra, titkosságra, ami ezeket a műveleteket jellemezte, nem csoda, hogy nem őrizték meg a dokumentumokat, feljegyzéseket, amelyek veszélyeztették volna mind a mentőket, mind azokat, akiket meg akartak menteni. Emellett valószínű, hogy egyes mentési kísérletek - különösen olyanok, amelyek egyének hajtottak végre - kudarcot vallottak anélkül, hogy tanújuk lett volna, vagy fennmaradt volna bármilyen, parányi bizonyosság, amely lehetővé tenné, hogy megörökítésük, dokumentálják. Mindenesetre szükséges itt megemlíteni egy sor olyan feltételezést, amelyek késleltették a zsidók által zsidóknak nyújtott segítség jelenségének tanulmányozását. Fontos ez annál is inkább, mert e vélekedések továbbra is ott vannak a közvéleményben. Az egyik ilyen, hogy a zsidó életmentők tevékenysége alkalmi jelenség volt, üldözött zsidóké, akik csak nagyon korlátozott mértékben tudták irányítani sorsukat és másukét. Ez a nézet a téves felfogáson alapul, miszerint az áldozat nem lehet megmentő.⁸ A másik vélekedés magától értetődőnek vette a zsidók szolidaritásának eszméjét, azt olyan motivációnak tekintette, amely nem kíván magyarázatot, nem érdemel külön elismerést – ellentétben a nem-zsidók nyújtotta segítséggel, amely ellentmond a hagyományos feltételezésnek, hogy „Ézsaiás gyűlöli Jákobot.” Volt azután olyan vélemény, hogy a zsidók – egymással is viszályba keveredve

7. Milgram, "Jews Rescuing Jews in the Holocaust", p. 17.

8. Nechama Tec, "Who Dared to Rescue Jews and Why?", in Jacques Semelin, Clire Andrieu and Sarah Gensburger (eds.), "Resisting Genocide: The Multiple Forms of Rescue", New York: Columbia University Press 2011, p. 119.

Idem., "Reflections on Rescuers", In: Michael Berenbaum & Avraham J. Peck (eds), "The Holocaust and History", Bloomington: Indiana University Press, 1998.

9. Bob Moore, "Survivors: Jewish Self-Help and Rescue in Nazi-Occupied Western Europe", Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 8.

10. Milgram, "Jews Rescuing Jews in the Holocaust" p. 18.

passzív áldozatok voltak, hogy sok közösségi vezető legjobb esetben tehetetlen, a legrosszabban kollaboráns volt.⁹

A tény, hogy a zsidókat mentő zsidókat nem tanulmányozták külön kategóriában, hanem ehelyett a zsidó szolidaritás keretében, részben az alábbi objektív körülményeknek tudható be: a mentési kísérletek, műveletek természetüknél fogva titkosak voltak, hiszen azokat kivételes körülmények között bonyolították le, partizánok között, az erdőkben, vagy hamis identitás alatt, ellenséges környezetben, náci haláltáborokban működő földalatti mozgalmak keretében. Annak tükrében, hogy a veszélyes körülmények között nagyfokú óvatosság, titoktartás jellemezte ezeket a műveleteket, nem csoda, ha nem őriztek meg az életmentőkre és a menteni szándékoltakra egyaránt veszélyes dokumentumokat, feljegyzéseket.¹⁰

Ezzel szemben állnak a szervezetek, ifjúsági mozgalmak, vagy partizánok által véghez vitt nagyobb műveletek, amelyek részvevői közül sok a túlélő, akik a háború után beszámolhattak az általuk végrehajtott mentőakciókról. Ám még a túlélők közül is sokan úgy döntöttek, hogy nem beszélnek hősi cselekedeteikről. Sonni Schey Izraelbe való megérkezése után így emlékezett: „Annyira szégyelltem magam, hogy Holokauszt-túlélő vagyok! (...) Izraelben az emberek mindig a Varsói Gettóról beszéltek és arról, hogyan harcoltak – mi pedig nem harcoltunk. Később azután rájöttem, hogy szüleim küzdelme is harc volt – de az első időben szégyelltem magam.”¹¹ Hanna Yablonka szerint ez „a túlélők hallgatását tükrözte, és az egyenlőtlenséget köztük és a bennszülött izraeliek között.”¹²

Sok mentőakciót „ellenállásként” soroltak be, összhangban a korszellemmel, az Izrael állam alapítása utáni légkörrel: az új állam vezetői határozott nemzeti önazonosságot kívántak teremteni és annak szellemét ápolni.

Az „ellenállás” kifejezés alábbi meghatározását olvashatjuk Yehuda Bauer „Rethinking the Holocaust” (A Holokauszt újragondolása) című könyvében: „Minden, tudatosan vállalt csoportos akció, amely szembemegy az ismert, vagy feltételezett törvényekkel, a németek és segítők által a zsidók ellen irányuló cselekedetekkel, szándékokkal. ... Itt, Izraelben, csak azt értékelték hősiességgnek, ha valaki fegyverrel szállt szembe”.¹³ Azt, hogy zsidó megment egy másikat természetes kötelezettségnek tartottuk, a felfogásból kiindulva: „minden zsidó felelős valamennyiünkért.”

Az életmentők rendszeres azonosítása fokozatos folyamat. Amint azt Avraham Milgram a Világ Igazai vonatkozásában megjegyezte, e folyamat fokozatosan ment át a köztudatba. „1962 végén kezdődött és 1980-ra csak 3,500 ember érdemeit ismerték el a 25,000 közül, akiket 2013 végén azonosítottak”.¹⁴ Nem volt hasonló folyamat, hogy elismerjék a zsidó mentőket, egyúttal további késedelmet okozott a meghatározáshoz szükséges feltételek kialakítására fordított idő.

A kutatók megjegyzései az életmentő hősök elismerésének fontosságáról

Napjainkban, 80 évvel azután, hogy megkezdődött a Holokauszt és immár széles körű áttekintéssel rendelkezünk a történetek felett, világos: a náci uralom idején zsidók által végrehajtott mentőakciók elismerést, tiszteletet és emléküket megőrkítését érdemlik.

11. Transcription of excerpts from an interview with Sonni Schey, conducted on January 30th, 2013.

12. Hannah Yablonka, “Unknown Brothers: Holocaust Survivors in the State of Israel, 1948-1952”, Jerusalem: Yad Yitzhak Ben Zvi 1994, p. 59 [Hebrew].

13. Yehuda Bauer, “The Jewish Emergence from Powerlessness”, Toronto University Press, Toronto 1979, p. 27

14. Milgram, “Jews Rescuing Jews in the Holocaust”, p. 17.

Ezek a cselekedetek bátor, találékony, emberek nevéhez fűződnek, akik bár maguk is üldözöttek voltak, segítettek megmenteni más zsidók életét. Életek tízezreit óvták meg, következésképp ma élők százezrei nekik köszöntetik létüket. Ezért, amint Mordechai Paldiel megállapította: „El kell mondani a diaszpórában élő zsidók életmentők történetét. Azokét az embereket és szervezeteket, akik és amelyek nem hódoltak be a keserű sorsnak, nem adták fel, hanem kezdeményezően, ötletesen és bátran, emberfeletti erőfeszítéssel próbáltak felülkerekedni az ellenség, cselekvésre mozgósítani társaikat és sikerrel mentették meg zsidók ezreinek életét. Ezek a zsidók díszhelyet érdemelnek a zsidó panteonban.”¹⁵

Patrick Henry megállapítása szerint „zsidók az egész megszállt Európában aktív, jelentős szerepet játszottak más zsidók megmentésében.”¹⁶ Ezért „különös, ha nem ismerik el ezeket. Míg keresztényeket, akik zsidókat mentettek, vagy zsidóként születetteket, akik áttértek a kereszténységre és zsidókat mentettek, a Világ Igazaiaként tisztelnék, zsidó embereket, akik hasonlóan cselekedtek, soha nem ismertek el. Ha ezekhez a különbségekhez ragaszkodunk, megsértjük az életmentők túlnyomó többségének szellemét, a zsidóké és a keresztényekét egyaránt, akik bátor tetteiknél nem is gondoltak vallási különbségekre. Meggyalázzuk mind a zsidó, mind a keresztény életmentők emlékét, ha olyan kategóriákba soroljuk őket, amelyeket nagylelkű szellemük nyilvánvalóan túlhaladott. A mentők

nagy többsége számára a megmentendő ember „zsidósága” nem volt kérdés.”¹⁷

A „zsidó szolidaritás” nevében való mentés csak egyes esetekben pontos meghatározás, ezért előnyben részesítjük a „zsidó és emberi szolidaritás” megnevezést.

Asa Kasher írt a különbségről a Világ Igazai és a zsidó életmentők megítélésében: „Amikor bizonyos körülmények között egy zsidó és egy nem-zsidó ugyanabban a mentőakcióban vett részt, azt közösen tervezték, együtt kockáztatták életüket, sikerrel jártak és nekik köszönhetően megmentettek zsidókat – elképzelhető, hogy kettejük közül a nem-zsidót ismerik el, sok pozitív vonatkozásban, amint az a Világ Igazai estében szokásos – és figyelmen kívül hagyják a zsidó életmentő szerepét ugyanabban a hősie erőfeszítésben? Számomra ilyen megkülönböztetés maradéktalanul erkölcstelen.”¹⁸

A mentési műveletek összefoglalása ebben a füzetben azt célozza, hogy elmondjuk a zsidó életmentők történetét, motivációikat és hősie sikereiket. Emlékeznünk kell a nem-zsidókra, de a zsidókra is, „akik a helyes dolgot tették (és) bizonyították, hogy az emberi szellem a történelem legsötétebb óráiban is felülmaradt”.¹⁹

Áttekintésünket idézzel szeretnénk zárni a levélből, amelyet Albert Einstein 1939-ben írt a zsidó Maurice Lenznek, aki azért fáradozott, hogy zsidó menekülteket hozzon Németországból az Egyesült Államokba: „Nincsenek más eszközeink az önvédelemre, mint szolidaritásunk és a tudat, hogy az ügy, amiért szenvedünk, igen fontos, szent ügy.”²⁰

15. Mordechai Paldiel, „Saving One’s Own – Jewish Rescuers during the Holocaust”, Philadelphia: The Jewish Publication Society, University of Nebraska Press, 2017, p. xxi

16. Patrick Henry, „Jewish Resistance against the Nazis”, Washington D.C.: The Catholic University of America, 2014, p. xxii

17. Patrick Henry, „Righteous Jews”, SHALOM Jewish Peace Letter, Vol. 39 No. 1, February 2010, pp. 10-11

18. Asa Kasher, letter to the Committee to Recognize the Heroism of Jewish Rescuers, dated May 17th, 2016.

19. Ron Prosor, from his speech in the UN General Assembly on International Holocaust Memorial Day, January 27th, 2014

20. letter by Albert Einstein on Jewish resilience <https://www.timesofisrael.com/einsteins-1939-letter-calling-for-jewish-solidarity-sells-for-over-134000/>.

David Gur – A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma Magyarországon 1944-ben

Magyarország 1940-ben, a 2. világháború idején, csatlakozott a nyugati szövetségesekkel harcban álló tengelyhatalmakhoz (Németország, Olaszország, Japán). Ugyanabban az évben a magyar Belügyminisztérium -Budapest kivételével – bezárta a Cionista Szövetség valamennyi városi szervezetét és betiltotta a cionista ifjúsági szervezetek működését. E mozgalmak azonban, ha korlátozott formában és más név alatt is, de folytatták tevékenységüket, magánlakásokban tartva találkozóikat. A különböző (szervezetek) cionista ifjúsági mozgalmak képviselői a Budapesten továbbra is folyamatosan működő Palesztina Hivatal és a Zsidó Nemzeti Alap irodáiban találkoztak. 1943 végére –1944 elejére a magyarországi cionista ifjúsági mozgalmak vezetői számára világossá vált, hogy az európai zsidóság tervszerű megsemmisítése van folyamatban a németek által.

A különböző cionista ifjúsági mozgalmak képviselői 1944 februárjában megalakították a Védelmi Bizottságot (Haganah Committee), négy taggal Blatt Leon (Hanoar Hatzioni), Avrahamchik Dov (B'nei Akiva), Klein Menahem* (Maccabi Hatzair), és Alpan Moshe* (Hashomer Hatzair). A testület megbízott vezetője Rosenberg Mose (Gordon Circle Kör) volt. A Bizottság tagjai adott feladatokért: rejtékhelyek építéséért, élelmiszerek raktározásáért, fegyverek és a földalatti tevékenységhez szükséges papírok megszerzéséért voltak felelősek az esetre, amikor a németek megszállják Magyarországot. Ez alapozta meg a Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalmát Magyarországon.

Amikor a németek 1944. március 19-én bejöttek Magyarországra, a cionista ifjúság vezetői tudták: az európai zsidóságból csak a 900.000 magyarországi és a mintegy

70.000 menekült zsidó maradt, akik a németek által korábban megszállt országokból menekültek oda. A vezetés kötelességének és felelősségének tartotta, hogy minden lehető – és lehetetlent – megtegyen a magyarországi zsidók megmentéséért, megghiúsítsa a németek és kollaboránsaik tervét azok megsemmisítésére.

A németek behatolása Magyarországra meglepte az ország hatóságait, akárcsak a zsidó intézményeket, de nem lepte meg a cionista ifjúsági szervezeteket. Azok vezetése már március 19-e éjszakáján és a rá következő napon reagált – akkor, amikor más szervezetek még nem is fogták fel, milyen drámai következményei lesznek a történéseknek. A mozgalom vezetői utasították a 17 évnél idősebbeket, szerezzenek árja iratokat és menjenek illegálisba. Új identitásukban nem vonatkoznak rájuk a zsidóellenes törvények, így menteni tudják társaikat. Ez a stratégiai döntés határozta meg az ellenállási mozgalom indítását. Így létre jött a Magyarországi Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma (the Zionist Youth Resistance Movement, angol nevének kezdőbetűivel: ZYRM).

Az árja identitás felvétele mellett a ZYRM két mentési műveletbe kezdett:

Elküldte embereit vidékre, távol eső zsidó közösségekbe, kényszermunka-táborokba, hogy figyelmeztessen a várható zsidóellenes rendszabályokra, a gettósításra, a fenyegető deportálásra és annak valódi céljára. A küldöttek vitték magukkal a szükséges iratokat, pénzt és eligazították a zsidó fiatalokat, hogyan menekülhetnek Budapestre.

1944-ből származó írásos dokumentumok igazolják, hogy a ZYRM mintegy 200 kiküldötté vagy 300 települést,

kényszermunka-tábort keresett fel. Ez a mozgalom volt az egyetlen Magyarországon, mely ilyen veszélyes missziókkal mentette az embereket. A bátor Grünwald Dávid, Löwenheim Smuel,* Szamosi Yaakov, Kadmon Eliezer,* Resenblum Yeshayahu,* Agmon Ephraim,* Arani Asher, Benshalom Tamar,* Barzel Shoshana,* Ganz Hana, Weiskopf Moshe,* Kohavi Sarah,* Nadav Ephraim,* Szántó Hedva,* Goldfarb Neshka,* Kadari Menachem Tzvi,* Adler Betzalel, Rosenbaum Pinhas*, Gárdos József – és a névsort még hosszan folytathatnánk...

Az alija volt az egyetlen esély arra, hogy valaki megmeneküljön a koncentrációs – és haláltáboroktól, az ott leselkedő biztos pusztulástól: átszökni a román határon, azután tovább, Izrael földjére, amelyet akkor Palesztinának hívtak. Így megkezdődött zsidó fiatalok szervezett kicsempészése, a „tiyul”, azaz a kirándulás – így hívták a műveletet még a nem-zsidó, hivatásos embercsempészek is. A fiatalokat határ közeli városokon, Szegeden, Békéscsabán, Kolozsváron és Nagyváradon át juttatták ki. Ganz Hana, Arani Asher, Alpan Moshe, Diósi Yaakov*, Agmon Ephraim, Levi Yehuda* és Kadar Macherem Tzvi vettek részt mások mellett a veszélyes műveletekben. A gondosan szervezett embercsempészési akciónak azonban 1944. augusztus 23-án vége szakadt: Románia átállt a másik oldalra, csatlakozott a Szovjetunióhoz a Németország elleni háborúban s így a román –magyar határ csatatérre változott.

Az aradi és a tordai zsidó közösségek feljegyzései szerint 1944 áprilisa és augusztusa között mintegy 15,000 zsidó fiataalt juttattak át illegálisan a határon. Ilyen méretű, sok ezer ember életét megmentő művelet példa nélkül áll a németek uralta Európában.

A 1944. október 15-én a magyar Nyilaskeresztes Párt ragadta meg a hatalmat s ezzel megkezdődött a budapesti zsidóság brutális üldözése. Naponta vitték kényszermunkára, korosztályok szerint, a zsidó férfiakat és nőket. A rendelkezések azt jelentették, hogy Budapest felnőtt zsidó lakossága gyakorlatilag

eltűnt és sok gyerek szülők nélkül maradt. A spontán reakció: rokonok, szomszédok elvitték a szüleik nélkül maradt kicsiket a Nemzetközi Vöröskereszt Mérleg u. 4. alatt működő irodájába. A ZYRM azonnal cselekedni kezdett: rövid idő alatt 55 otthont állítottak fel az elárvult gyermekek számára, a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt. A szervezet Komoly Ottó, a Cionista Szövetség elnöke vezette külön, „A” megnevezésű osztálya látta el ezeket a feladatokat. Épületeket béreltek, gondoskodtak az ellátásról, gyermekgondozókat toboroztak az ifjúsági mozgalom tagjai közül, kijelölték az igazgatással és a pénzügyekkel foglalkozó személyzetet. „Ez a ház a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt áll” feliratú táblákat helyeztek el az épületeken és gondoskodtak örökről is.

A ZYRM folyamatosan gondoskodott az otthonok alapvető élelmiszerekkel való ellátásáról, csakúgy, mint tüzelőről a hideg téli hónapokban. Brand Hansi*, az A-osztály pénzügyi vezetője, Weisz Rudolf, aki a szállításért felelt és Agmon Efra (Ephraim), a ZYRM képviselője, minden este összeültek, hogy döntsenek, hová küldjenek másnap szállítmányokat: egy gyermekotthonba, védett házba vagy a központi gettóba, a 7. kerületben. Megtárgyalták, milyen ellátmányt indítsanak, melyik raktárukból és milyen szállítási módot használjanak. A ZYRM volt felelős a kocsik kíséretéért, hogy megvédjék az élelmiszer-szállítmányokat a nyilasoktól, vagy attól, hogy azt katonai egység koboza el. Az ellenállási mozgalom elsőrendű küldetése volt az élelmiszerek sértetlen kiszállítása a célállomásra, hiszen a kockázatos feladat teljesítésétől függött gyermekek ezreinek sorsa. Voltak odaadó zsidó kísérő örök, akik életüket veszítették ezekben a missziókban. A nyilasok gyilkos uralma, Budapest ostromának harcai alatt a ZYRM által felállított, igazgatott és ellátott 55 otthonban mintegy hatezer kisgyerek és gondozóik éltek át a háborút.

Egyedülálló, rendkívüli fejezete ez a 2. világháború történetének.

1941-től a Svájci Követség képviselt Magyarországon sok államot, amelyek a háború miatt megszakították kapcsolataikat az országgal. Közéjük tartozott Nagy-Britannia, abban a Brit Birodalomhoz tartozó Palesztina Mandátumterület – így módon a svájci képviseletnek kellett foglalkoznia a zsidó bevándorlás, az alija ügyeivel is. Három héttel a szövetségesek 1944. június 6-i normandiai partraszállása, a „második front” megnyitása után a magyar kormány elfogadta a Svájci Követség által átadott emlékiratot, engedélyezte 7.800 izraeli bevándorlási engedély kiadását és felhasználását. Az engedélyeket a palesztin hatóságok bocsátották ki és azokat budapesti Palesztina Iroda kapta meg.

1944. július 24-én a budapesti, Vadász u. 29. alatti, Üvegháznak nevezett épületben iroda nyílt a feladattal, hogy vegye nyilvántartásba a kivándorlási kérelmeket és segítse az aliját. Az épületre felirat került, amely szerint abban „A Svájci Követség, Idegen Érdekek Képviselete, Kivándorlási Osztály működik. A jelentkezők addig is, amíg az eljárást lebonyolítják, igazolást kaptak, amely tanúsította: svájci kollektív útlevelelben szerepelnek, s amíg el nem hagyják Magyarországot, svájci állampolgárnak tekintendők, akik országuk követségének védelme alatt állnak. Ezek az okmányok Schutzpass (védlevél) néven váltak ismertté.

A ZYRM igényelte, hogy képviseletet kapjon a területenkívülségi státuszt élvező Üvegházban. Augusztustól Haluc szakosztály megjelöléssel irodájuk működött az épületben, Benshalom Rafi * vezetésével. A mozgalom aktivistái ott látták el tagjaikat a megfelelő okmányokkal, jelölték ki embereiket a missziókra. Ott készítették fel a határon át menekülni készülőket, fogadták a rejtjelezett üzeneteket a sikeres csempész-akciókról, s ott kapták meg utasításaikat a futárok,

akik a kényszermunka-táborokkal tartották a kapcsolatot. Az Üvegházba futottak be a jelentések a mozgalom elfogott, bebörtönzött tagjairól, és onnan szervezték meg kiszabadításukat. A Haluc Szakosztály adott helyet a megbeszéléseknek, tárgyalásoknak a más, németellenes csoportokkal való együttműködésről. Az irodának mindezekről a tevékenységeiről nem tudott sem az Üvegház vezetősége, sem Carl Lutz, svájci konzul. Ebben az időszakban a ZYRM irányítóinak találkozóit is az alkalmanként kiválasztott, kockázatos helyszínek, kávéházak, parkok helyett az Üvegházban tartották.

A Nyilaskeresztes Párt hatalomra kerülése után, október második felében, az Üvegház – Grossmann Alexander kezdeményezésére – megnyitotta kapuit és immár befogadta a kényszermunka-táborokból megszökötteket, cionista aktivisták családtagjait, a ZYRM tagjait, - köztük olyanokat, akik mindenfajta mentési tevékenységre alkalmasak voltak - és másokat is. Novemberben másik épületre került fel a Svájci Követség táblája, a Wekerle u. (ma Hercegprímás u.) 17. alatt, hogy hamarosan 700 zsidó találjon ott menedéket. Decemberben áttörték a falat az Üvegház pincéje és a szomszédos épület, a Vadász u. 31. a Magyar Labdarúgó Szövetség elhagyott épülete között. Az utóbbiban az ifjúsági mozgalom mintegy ezer tagja kapott helyet, Dr. Shimshon Natan vezetése alatt. A három menedékhely-épület belső életét a ZYRM szervezte, a sok aktivista között ott volt Biedermann Moshe*, Hunwald Simha * és Feigenbaum Benjamin. E házak több, mint 4,000 zsidónak nyújtottak oltalmat, akik megélhették a pesti városrésznek a Vörös Hadsereg általi felszabadítását 1945. január 18-án. Az Üvegház, amelyet az alija ügyeinek intézésére szántak, az üldözött zsidók szilárd menedéke lett. Ez a siker, sok más tényező mellett, a Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalmának köszönhető.

1944 októberében és novemberében kezdődött

az elszánt versenyfutás az életért. A 16-60 éves zsidó férfiakat és a 16-40 éves nőket kényszermunkára kötelezték. Október 21-től védelmi rendszereket, erősítéseket kellett építeniük Budapest körül, majd október 26-án a magyar hadsereg 70 zsidó kényszermunkás-századot deportált Németországba. November 2-án már lehetett hallani a fővárostól 20 km-re álló szovjet tüzérség lövedékeinek zaját, november 6-án pedig elindították a zsidó nők, gyermekek, öregek rettenetes halálmenetét Nyugat felé. Ebben az időszakban a ZYRM merész, nagyszabású mentőakciót indított az Üvegházból. A cél az volt, hogy svájci menlevéllel lássanak el mindenkit, ezzel valami időt nyerve, késleltetve a végzetet. A mozgalom, aktivistáinak segítségével, védlevelek tízezreit nyomtatta és osztotta ki. A munkát az Üvegházban, a Nemzetközi Vöröskereszt Mérleg u. 4, Baross u. 52. alatti és József körúti irodáiban, valamint a Svájci Konzulátus új telephelyén, a Perczel Mór u. 2. – 4. alatt végezték.

Az utóbbi irodát kifejezetten azért hozták létre, hogy széles körben oszthassák ki a védleveleket. Lovas rendőrök voltak az épület előtt, amelyet megostromolt a tömeg. Révész Peretz* and Feigenbaum Vari, a ZYRM aktivistái, a konzulátus munkatársaiként szerepeltek, ők írták alá a védleveleket. Azokkal az okmányokkal teljes munkaszolgálatos századokat hoztak vissza a német határról. Az óriási, sikeres mentőakció tervezői és végrehajtói között volt Grossman Alexander.

1944 májusában és júniusában különböző ellenzéki pártok és személyiségek részvételével Magyar Front néven németellenes szövetség alakult. Részvevőinek a rendszer elleni földalatti harchoz megfelelő okmányokra volt szükségük. Miután ilyen lehetőséggel nem rendelkeztek, a Front valamennyi csoportjának képviselői a ZYRM-hez fordultak, kérve: lássák el őket olyan iratokkal, amelyek lehetővé teszik tagjaiknak új identitás felvételét, ezzel a földalatti munkát. A mozgalom valamennyi kérésüket teljesítette. Elsősorban rendőrségi bejelentő-lapokat, katonai okmányokat

kaptak, valamint a katonai szolgálat alól felmentési igazolást arról, hogy hadiüzemben dolgoznak. Ebben, a rendszer elleni összefoglalásban említést érdemelnek a kapcsolatok Demény Pállal és közvetlen munkatársaival, valamint Kádár Iván, Sólyom László és Galambos Futó Sándor munkás-vezetőkkel. A ZYRM képviselői Fábry Pál lévén kapcsolatban által liberális körökkel, továbbá nyugati szövetségesek német hadifogságból megszökött tisztjeinek egy csoportjával, Van der Waals és mások révén. A németellenes aktivisták lakásokat, rejtékhelyeket bocsátottak a ZYRM tagjainak rendelkezésére, s biztosítottak számukra munkahelyeket is. A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma, az egykor kicsi, üldözött csoport, hathatósan segítette a németellenes szervezkedéseket.

A Mozgalom leghatékonyabb fegyvere az iratok, mégpedig megfelelő iratok készítése volt, így a műhely, amely a dokumentumokat előállította, a mozgalom szíve volt. Jól leplezett földalatti csapat készítette, a változó követelményeknek megfelelően, a mentési műveletekben és a többi, náciellenes ellenállási csoport akcióiban nélkülözhetetlen „muníciót”, Gur Dávidot 1944 márciusában osztották be a műhely gárdájába Zimmermann Dan * és Weil Shraga mellé. Gur rövid idő után átvette a műhely irányítását és ő vezette be az új szükségleteknek megfelelő munkálatokat, az eredeti okmányok beszerzésétől azok tömeges gyártásáig. Szereztek eredeti úrlapokat, készítettek és megrendeltek bélyegzőket, megoldottak logisztikai, biztonsági problémákat.

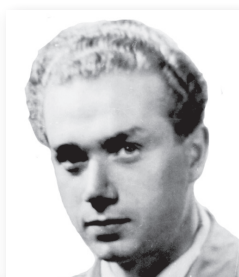
Biztonsági okokból a ZYRM fő műhelye tizenötször változtatta helyszínét, fedését. A nyilas hatalomátvétel utáni időszakban egy, a Semmelweis Egyetem tulajdonában lévő Baross utcai épületben működött, amely a szélsőjobboldali Csaba Bajtársi Egyesület könyvtárának adott otthont.

Zsidókat mentő zsidók a Holokauszt idején

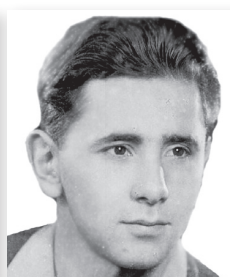
Schachter Franciska
(Ágmon Cipora)

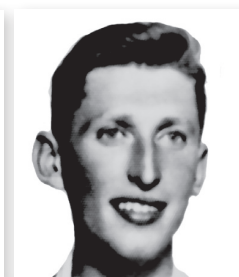
Arányi István
(Áser)

Rosenblum Sándor
(Jesajáhu)

Grósz Endre
(Gur David)

Gárdos József
(Joszéf)

Herbst
Imre
(„Jichák”)

Billitzer Dezső
(Ádonjáhu)

Elefánt
Márton
(Alpán Mose)

Friedmann Dezső
(Dávid)

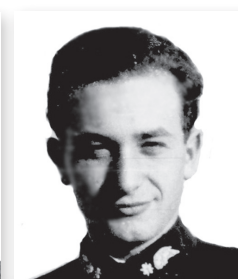
Friedl Richard
Frigyes
(Bensalom Rafi)

Schwarcz Ernő
(Kádári Menahem)

Szántó Hedva
(Müller Hedvig)

Teichmann Ernő
(Ágmon Efrájim)

Ganz Anikó
(Grünfeld Hanna)

Grossmann Sándor
(Alexander)

Révész László
(Perec)

Goldfarb Neshka
(Szandel Ágnes)

Hunwald Sándor
(Szimha)

Activists of the Zionist Youth Resistance Movement in Hungary (1944)

Néhány, a többi diákkal egykorú fiatalember jelenléte jól illeszkedett a hely légkörébe.

December elején Eisinger Baruch, a műhely összekötője a külvilággal, nem érkezett meg a várt időre – sőt, később sem. A ZYRM íratlan törvényének megfelelően a műhely azonnal máshová költözött. December 21.-én gárdájuk három tagját elfogták új „munkahelyükön”, a Fővárosi Építésügyi Hivatal Erzsébet körút 13. alatti helyiségében. Gur Dávidot, Langer Mikit és Feigenbaum Avrit brutális vallatásnak vetették alá a nyilaspárt VI. kerületi székházában, ott Langer a kínzások következtében életét veszítette. A két túlélőt a központi katonai börtön Margit körúti épületébe vitték és további kínzásoknak vetették alá. A ZYRM vezetői december 25.-én, merész akcióban kiszabadították őket, velük a börtön további 118 foglyát. A kiszabadítottak között voltak a Dror Habonim vezetői: Goldfarb Neshka és Tzvi, Eisikovics Ze'ev*, Shalev Eli* és más, fontos aktivisták. A Mozgalom vezetői sorában, akik sikerre vitték a merész mentési akciót, ott volt Alpan Moshe, Révész Peretz, Herbst Yitzhak* és Agmon Efra (Ephraim).

A ZYRM fő magyarországi okmány-műhelye fontos szerepet játszott a németek által megszállt Európában a 2. világháború idején. A műhely kiemelkedő jelentőségű volt, az előállított okmányok száma, sokfélesége tekintetében, csakúgy, mint abban, hogy azok segítségével lehettek sikeresek embermentési és ellenállási akciók.

A Mozgalom egyedülálló mentési és ellenállási műveleteket hajtott végre Magyarországon 1944-ben:

- Kezdeményezésére mintegy 15,000 fiatal csempészték át Romániába, megmentve őket az Auschwitzba való deportálástól, a biztos haláltól
- A Mozgalom kétszáz küldöttet menesztett a vidéki zsidó közösségekhez, a kényszermunka-táborokhoz, hogy figyelmeztesse, mentse az embereket

- A ZYRM zsidók tízezrei számára készített és adott ki védő-iratokat (Schutzpassokat).

- Mintegy 55 gyermeket hozott létre és működtetett, ezzel 6,000 életet mentve meg, ami példa nélkül álló teljesítmény.

A mozgalom vezetősége 1944-ben, a legsúlyosabb történelmi válság közepette, helyesen mérte fel a politikai és a társadalmi helyzetet. Azonnal reagált, gyakorlati megoldásokkal kezdtek az emberek mentésébe, élet-halál kérdésekben vállalta késlekedés nélkül a felelősséget. Meggondoltan osztotta meg a hatásköröket és irányította a szüntelenül növekvő gárda tevékenységét. A ZYRM tagjai a zsidó és az emberi szolidaritás jegyében tudatosan kockáztatták az életüket bajtársaikért és zsidók tízezreiért, akiket nem is ismertek.

A vezetés autonómon döntött a mentési akciókról: senkitől nem kaptak utasításokat, sem helyben, sem külföldről. Bár aktivistái bármikor elmenekülhettek, megóvhatták volna magukat, ezt soha nem tették. Őrhelyükön maradtak és újra meg újra kockáztatták életüket, hogy megmentsenek másokat.

A ZYRM irányítói bölcs módon bevonták a mentési akciókba a magyarországi cionista ifjúsági mozgalmak különböző frakcióit. A Hanoar Hatzioni, a Dror Habonim, a Maccabi Hatzair, a Hashomer Hatzair és a B'nei Akiva, egy fedél alatt, összhangban, szolidaritásban működtek együtt, valamennyi tevékenységükben ideológiai, vagy személyes ellentétek nélkül fogtak össze. Az, hogy a nácik és a velük együttműködők magyarországi uralma alatt ilyen hatásosan dolgoztak együtt, kétség kívül egyik fontos tényezője volt a magyarországi mentőakciók sikerének. A ZYRM tevékenységének általános társadalmi-politikai jelentősége is volt a teljes zsidó közösség számára: Szálasi Ferenc uralma végső szakaszában a mozgalom, annak irányítói, alternatív vezetést jelentettek a budapesti zsidóságnak.

A német nácik és a magyar fasiszták célja az volt, hogy nyom nélkül kiirtsák a magyar zsidóságot. A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalma merészen ellenállt, megghiúsította ezt a tervet és több, mint 30,000 ember életét mentette meg. Jóllehet a cionista ifjúsági mozgalmakat keményen sújtották a háború pusztításai, felismerték: bátorsággal, áldozattal a lehetetlen is elérhető.

Randolph L. Braham professzor szerint a ZYRM műveletei jelentették az egyetlen szervezett ellenállást az 1944-es német megszállás után a gyilkos magyar rendszerrel szemben. A mozgalom egyedülálló, nagyszabású, kiemelkedő sikerrel járó embermentési akciói a nácik és velük együttműködő magyar fasiszták uralma idején fényes fejezetét jelentik a magyar zsidóság történetének, tanulságot, ösztönzést jelentenek a jövőendő nemzedékeknek.

David Gur

2020 március

Ajánlott irodalom:

Avihu Ronen: "The Battle for Life", Yad Ya'ary Publishing House, 1994.

- Asher Cohen: "The Halutz Resistance in Hungary 1942-1944", Institute for Holocaust Studies of the City University of New York 1986.
- Rafi Benshalom: We Struggled for Life: The Hungarian Zionist Youth Resistance During the Nazi Era, The Society for the Research of the History of the Zionist Youth Movement in Hungary, 2001.
- David Gur: Brothers for Resistance and Rescue, Edited by Eli Netzer, "The Underground Zionist Youth Movement in Hungary during World War II", The Society for the Research of the History of the Zionist Youth Movement in Hungary, 2007, 2010.
- Gábor Kádár, Christine Schmidt van der Zanden, and Zoltán Vági: Jewish Resistance and Self Rescue in Hungary, in Patrick Henry (ed.): "Jewish Resistance against the Nazis" (pp. 519-546), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 2014.
- Gur David: Együtt az ár ellen. Kiadó: Pesti Kalligram Kft. Budapest 2015.

Dr. Tsilla Hershco²¹ - A franciaországi zsidó ellenállás mentő-tevékenysége

A franciaországi zsidó ellenállás hálózatai a német megszállás kezdetétől, 1940 júniusától annak, végéig, 1944 szeptemberéig működtek. Valamennyi hálózat önálló, autonóm egységként dolgozott, de közösen dolgoztak különböző területeken: gyermekek és felnőttek ezreit mentették meg, hamis dokumentumokat bocsátottak ki, zsidó menekült-konvojokat szerveztek Svájcba és Spanyolországba, gerilla-csoportokat hoztak létre francia városokban, makizárd (partizán) egységeket szerveztek Dél-Franciaországban. A hálózatokat ernyőszervezet, az Organization Juive de Combat (Zsidó Harci szervezet, betűszóval OJC) fogta össze. Az OJC tagjai az 1944. június 6-i normandiai partraszállást követően részt vettek az ország felszabadításáért folyó harcokban. A háború után a francia hatóságok az OJC-t a nácik ellen küzdött szervezetként ismerték el és tagjait kitüntették. Mintegy 230,000-340,000, a háború kezdetén Franciaországban élő zsidót (beleértve más megszállt országokból menekülteket) sikerült megmenteni a náciktól és a velük kollaboráló Vichy-i francia kormánytól. A zsidó ellenállási hálózat létfontosságú szerepet játszott a franciaországi zsidók mintegy három negyedének megmentésében, de nagy árat fizetett: az illegalitásban harcolók közül több mint kétszázat öltek meg.

Az OJC ernyőszervezet az alábbi hét ellenállási hálózatra terjedt ki: Zsidó Hadsereg, Zsidó Cserkészek, Ose-Garel Szervezet, Tábori Rabbik, Amelot utcai Bizottság, André-csoport, Moussa Abadi Csoport.

A Zsidó Hadsereg

A Zsidó Hadsereg (Armée Juive – A.J.) első magját Toulouse-ban hozták létre, közvetlenül Franciaország német megszállását követően. 1940 júniusában a költő David Knout* és felesége, Ariane-Régine Knout* alakította meg, Abraham és Eugenie Polonskival az Erős Kéz (La Main Forte – M.F.) szervezetet, 1942 januárjában Zsidó Hadsereg néven hozták létre földalatti szervezetüket, együttműködve a toulouse-i, Lucien Lublin vezette földalatti szocialista ellenállással.

Az A.J. azonnali, sürgető feladatának tekintette, hogy megmentse a zsidókat a náciktól, akik – amikor a hálózat megalakult – már megkezdték üldözésüket. Ugyancsak célul tűzték ki, hogy felvegyék a fegyveres harcot a nácik ellen: az ország főbb városaiban Corps Franc – C.F néven felállítandó egységekben és a hegyekben működő, makizárd gerilla csoportokban. A szervezet műhelyeket nyitott hamis okmányok gyártására és szétosztására, infrastruktúrát hozott létre a svájci és a spanyol határon való átlépésre és pénzt juttatott be Svájcba a földalatti mozgalom különböző szükségleteire.

Az A.J. főhadiszállása Toulouse-ban volt, amely „a zsidó ellenállás fővárosaként” vált ismertté. Polonski a szervezetet a francia ONIA vegyipari üzemből vezette, amelynek vegyészmérnök volt. Tevékenységüket egy, a Gestapo városi központjának közelében lévő rádió-üzletből is irányították. Toulouse-ból indultak a hegyekbe a makizárdokhoz csatlakozó csoportok csakúgy, mint a Spanyolországba tartó konvojok.

21. Dr. Tsilla Hershco is a Senior Research Associate at the Begin-Sadat Center for Strategic Studies (BESA), and a "Spiegel Fellow" at The Arnold and Leona Finkler Institute of Holocaust Research, both at Bar Ilan University, Israel.

A műveleteket Ariane Knout hangolta össze. 1944. július 2-én egy toulouse-i titkos találkozóhelyre érkezett Raoul Leons-szal, az A.J. és a francia Titkos Hadsereg ellenállási mozgalom magasrangú vezetőjével. A cél az volt, hogy az A.J. makizárdjaival találkozzanak, de két francia milicista csapdájába estek. Amikor azok egyike elhagyta a lakást, hogy erősítést kérjen, Ariane és Raoul megtámadta őket. Az megölte az asszonyt és súlyosan megsebesítette Raoul-t. A tragédiát elkerülhették volna, ha Ariane hallgat bajtársaira, akik figyelmeztették, hogy az ellenség tud találkozójukról, a nő azonban a rá annyira jellemző mottójával válaszolt: „Ha félsz, nem cselekszel...” Ezek a szavak tükrözték bátorságát, hajthatatlan hűségét a titkos mentőakciókhoz. Mindenesetre viselkedése valószínűleg bizonyos mértékben könnyelmű volt. Hosszú évek veszélyes földalatti tevékenysége után nem volt elég éber, akkor, amikor már küszöbön állt a nácik feletti győzelem. Ariane tragikus halála, kevesebb, mint egy hónappal Toulouse felszabadítása előtt, súlyos csapást jelentett a zsidó ellenállásra és természetesen három gyermekének.

Lánya, Betty Knout-Lazarus*, örökölte anyja kivételes bátorságát. 1942-ben a 15 éves lány, az A.J. tagja, Svájcba csempészte mostohaapját, David Knoutot, akit a nácik kerestek. 1943-ban Marc Yarblumot, a franciaországi cionista mozgalom ugyancsak megfigyelt vezetőjét juttatta át a svájci határon. Betty sok további veszélyes küldetést is teljesített, így fegyvereket szállított. Egy alkalommal, amikor bőröndjében szétszerelt fegyverekkel szállt le a vonatról, egy német katona felajánlotta segítségét és csodálkozott, milyen nehéz a bőrönd. „Fegyverek vannak benne...”, válaszolta Betty ártatlan mosollyal... A katona visszamosolygott és a lány tovább ment. 1944 augusztusában részt vett a Párizs felszabadításért vívott harcokban, azt követően a francia hadsereg sajtószolgálatához került.

Az A.J. keretében működő Corps Franc (C.F.) lyoni csoportjai szolgáltak a Svájccal való érintkezés központjaként, főként annak érdekében, hogy szomszédos országból pénzt csempészhessenek be a földalatti mozgalom különböző szükségleteire. A C.F. tagjai 1944 májusában betörték a Franciaországi Zsidók Országos Szövetségének irodájába és megsemmisítettek minden, a zsidókra vonatkozó iratot, hogy a németek azokat ne használhassák fel. A betörés után még egyszer visszatértek, hogy robbanóanyagokkal tüntessék el a még fennmaradt iratokat – de gondoskodtak arról is, hogy a szervezet munkatársait ne veszélyeztessék. Az akciót Ernest Lambert*, a C.F. Lyon parancsnoka és Maurice Hausner vezette – mindketten az A.J. vezető tisztjei voltak.

Az Ernest Lambert és felesége, Anne-Marie* vezette újságbolt, közel a Gestapo helyi főhadiszállásához, a földalatti műveletek titkos központja volt. Anne-Marie sok sikeres küldetésben hozott át Svájcból pénzt a földalatti mentőakciók sokfajta igényének kielégítésére. 1944 júniusának végén Ernest Lambert és Maurice Hausner kikísérték az asszonyt a vasútállomásra, ahonnan újabb küldetésére indult volna. Lambert biztosítási ügynöki igazolással rendelkezett, amely egész illegális tevékenysége idején szabad mozgást biztosított számára. Sajnálatos módon ezt az igazolást zakójában, otthon felejtette. Másik zakó volt rajta, benne súlyosan terhelő, a pénz-átutalásokat tartalmazó listával, amelyet az ellenőrzést végző németek megtaláltak. Az asszony, ahelyett, hogy felszállt volna a vonatra, életét kockáztatva férjével ment a Gestapo parancsnokságára, hogy meggyőzze a németeket: férje nem terrorista. A németek letartóztatással fenyegették, így menekülnie kellett. Ernest Lambert-t a nácik néhány nappal a felszabadulás előtt kivégezték. A tragikus eset, akárcsak Ariane története, tükrözi, hogy az ellenállók fáradtak voltak, a felszabadulás közeledése miatt éberségük csökkent.

A C.F. nizzai, 1944 áprilisi és júniusi műveletei közé tartozott, hogy megöltek besúgókat, akik együttműködtek a Gestapóval, felrobbantottak egy éjszakai bárt és egy régiség-kereskedést, amelyek zsidó-ellenes akciók központjaiként szolgáltak. Tevékenységük eredményeként a besúgók bandái eltűntek a város utcáiról és 80 százalékkal csökkent a letartóztatott zsidók száma.

A Zsidó Cionista Mozgalom és a Zsidó Cserkészek nizzai szervezetének La Sixième („A Hatodik”) nevű csoportja főként hamisított okmányok gyártásában működött együtt. A Grenoble-i C.F. csoport ugyancsak hamis dokumentumok gyártásával és szétosztásával, valamint a svájci határon való illegális átjuttatással foglalkozott. Önkénteseket toboroztak, akik kísérték a Spanyolországba tartó konvojokat, működött katonai kiképző központjuk és titkos rádió-állomásuk.

1944 januárjában a nizzai C.F. több tagját Párizsba küldték, hogy ott is megszervezzék csoportjukat. Abban az időben az A. J-nak nem volt szervezett tevékenysége a fővárosban, miután a németek a földalatti cionista csoportot, amely az Amelot utca harcosaival működött együtt, 1943-ban felszámolták. A C.F. emberei Párizsban kivégeztek besúgókat és felrobbantottak egy gyárat, amely a V-5 rakéták alkatrészeit gyártotta. Júliusban azonban a Gestapo egy kettős ügynöke által állított csapdába estek, tizennégyüket letartóztatták. A foglyokat vallatták és kínozták, de nem árultak el semmit. Drancyba, a haláltáborok gyűjtőhelyére küldték őket, de szerencséire csaknem valamennyien megmenekültek: az Auschwitzba vezető úton kiugrottak a vonatból.

A súlyos csapás ellenére a C.F. párizsi csoportja, miután az A.J. erősítést küldött Nizzából, Lyonból és Toulouse-ból, harci egységgé szervezte magát. A csoportnak végül 90 tagja volt, köztük a Cionista Ifjúsági Mozgalom és a Zsidó Cserkészek harcosai és valamennyien részt vettek Párizs felszabadításában. A C.F. párizsi tagjai elsőként hatoltak be Drancyba, hogy kiszabadítsák a még ott maradt zsidó foglyokat.

A Zsidó Cserkészek

A "Zsidó Cserkészek" (Eclaireurs Israélites de France, EIF) szervezetét Robert Gamzon* alapította 1923-ban s ő vezette azt a háború alatt is. A szervezet farmokat hozott létre Dél-Franciaországban, hogy szakképzést nyújtson fiataloknak, egyúttal kiemelve a judaizmus humanitárius és lelki értékeit. A Zsidó Cserkészeket legális szervezatként ismerte el a Vichy-i rendszer, abból kiindulva, hogy az megfelelő céljainak, különösen az eszmének, hogy „térjenek vissza a földhöz”, – még anyagi támogatást is nyújtott nekik. A törvényesség leple alatt a szervezet titokban zsidókat mentett – közben kihasználta az UGIF-től kapott pénzügyi támogatást.

Amikor a németek 1942 novemberén megszállták Dél-Franciaországot, átálltak a földalatti tevékenységre és létrehozták Hatodik (La Sixième) nevű titkos águkat. A Zsidó Cserkészek rejtegettek gyermekeket és felnőtteket, átcsempészték azokat a svájci határon, ellátták őket hamis igazolványokkal. Első makizárd harci csoportjukat 1943 áprilisában, La Malquiere-ben állították fel, egy elszigetelt gazdaságban, a lacaune-i hegyekben, Vabre-tól keletre. 1944 áprilisától további gerilla-csoportokat szerveztek La Farasse, Laroque és Lacado településeken.

Emögött a döntés állt: 1944 áprilisában és májusában valamennyi gazdaságukat felszámolják, hogy tagjaik ne essenek német fogságba.

A csoportok fő feladata az volt, hogy a különböző pontokon összeszedjék az ejtőernyőn ledobott lőszert, egyéb harci felszerelést, élelmet és juttassák azt el a helyi erőknek. Tagjaik hét ponton gyűjtötték össze a ledobott küldeményeket 1944 június 29. és augusztus 8. között La Virgule-nél. Augusztus 18-án csapdát állítva robbanóanyagot helyeztek el a vasúti síneken és a műveletben 60 német katonát fogtak el. A Zsidó Cserkészek ugyancsak részt vettek a támadásban La Brugiere-től két km-re, amelynek eredményeként a 3,500 tagú német helyőrség megadta magát.

A Zsidó Cserkészek azon tagjai, akik a „Titkos Francia Hadsereg” keretében küzdöttek, 1944 június 1-én megállapodást írtak alá az A.J.-vel, hogy katonai szárnyuk beolvad az utóbbiba. Attól anyagi támogatást kaptak azzal a feltétellel, hogy részletesen beszámolnak tevékenységükről. A Zsidó Cserkészek sok tagja kísérte az A.J. menekült-oszlopait Spanyolországba. Köztük volt a szervezet egyik vezetője, Leo Cohen* (Haim Cohennek, a Legfelsőbb Bíróság egykori tagjának fivére). Leot elfogták a Toulouse-i vasútállomáson, amikor csoportot kísért volna Spanyolországba. Drancy lágerébe vitték, ahol az elfogottak árváiról gondoskodott. Utóbb Auschwitzba került és a környék felszabadításának előestéjén a rabok halálmeneténél lett áldozata. Feleségét és három gyermekét kicsempészték Svájcba, ők végül kivándoroltak Izraelbe.

A Cionista Ifjúsági Mozgalom

Már a háború előtt létezett a Franciaországi Cionista Ifjúsági Mozgalom Szövetsége. Annak valamennyi tagszervezete önálló volt, miközben

közös céljuknak vallották a cionista eszme terjesztését a francia zsidó fiatalok között. Helyi csoportjaik az 1940. júniusi német megszállás után is folytatták nevelési munkájukat. Nem tettek azonban kísérletet a különböző mozgalmak egyesítésére, mivel nagyok voltak a földrajzi távolságok ez egyes csoportok között, nehéz volt a közlekedés, a kommunikáció és ideológiai különbségek is megosztották őket.

1942 májusában Montpellierben tartották meg a francia cionista ifjúsági mozgalmak első kongresszusát, azon 25 küldött vett részt a dél-franciaországi u.n. „szabad régióból.” A kongresszus úgy döntött, hogy létrehozza az egységes Cionista Ifjúsági Mozgalmat (Mouvement de Jeunesse Sioniste – MJS), mégpedig titkos szervezetként, nem jelentik be az UGIF-nél. A tanácskozáson elvi határozatot hoztak arról is, hogy katonai műveletek helyett inkább mentési tevékenységekre fognak összpontosítani.

A határozat alapján megosztották a munkát az MJS és az A.J. között: míg az előbbi az életek mentésére, az utóbbi harci cselekményekre koncentrált. A megosztás azonban nem volt merev: az MJS sok emberét, akik az A. J.-nek is tagjai voltak, katonai kiképzésre küldték a makizárdokhoz. Ugyanakkor az A.J. is végzett mentési feladatokat, amint azt már jeleztük. Az A.J.-nek érdekében állt, hogy feltöltse erőit az MJS-ből, mert így pénzügyi támogatást kaphatott a Cionista Szövetségtől.

Amikor 1942 augusztusában tömeges letartóztatások voltak a déli régióban, a Cionista Ifjúsági Mozgalom létrehozta a „Fiatalok szociális szolgálatát”. Fő feladata az volt, hogy kicsempéssze a gyermekeket a táborokból és rejtse el őket. A szervezetet a Hatodik harcosaival, a Zsidó Cserkészek titkos ágával együttműködve hozták

létre. 1942 végén a két szervezet úgy döntött, hogy tevékenységüket közös bizottság irányítsa.

1943 végén az MJS „Testnevelés” címmel hozott létre földalatti hálózatot fiatalok rejtegetésére, hamis okmányok gyártására és terjesztésére. Embereik felkutatták a fiatalokat, akiknek bujkálniuk kellett és parasztgazdaságokban helyezték el őket. Egyúttal folytattak nevelési tevékenységet is, titkos tanfolyamokon oktatták a zsidó történelmet, a cionizmust. Mozgókönyvtárat is hozott létre a hálózat, amely gyermek-csoportokat juttatott ki Svájcba és Spanyolországba. Nagy veszélynek tették ki magukat, amikor rávettek önkormányzati tisztviselőket, polgármestereket, hogy pecsételjék le a hamis okmányokat vagy változtassák meg a zsidó neveket a lakossági nyilvántartásokban.

Frida Wattenberg* (álnevéen Thérèse Verdier), az OSE, az MJS és az A.J. tagja már 1940-ben, párizsi középiskolás korában megkezdte a gyerekek mentését. Sok különböző mentőakcióban vette részt: hamis okmányokat terjesztett, elrejtett gyermekeket, pénzt juttatott el a földalatti munkához, valamint gyerekek és felnőttek konvojait vitte Spanyolországba és Svájcba. A küldetések rendkívül veszélyesek voltak és Fridának nem egyszer sikerült elmenekülnie, miután értesült, hogy a németek keresik. Megjelenésében nem mutatott zsidót és kiváló minőségű hamis okmányaival viszonylagos biztonságban élhetett. Mindennek ellenére ismételtelen veszélyeztette magát mentőakcióival.

Otto Giniewski-Eitan Guinat* ((álnevéen Toto) és Lily Sitner Giniewski* a Grenoble-i mentési munkában ismerkedtek meg, majd a városházán kötöttek esküvőt hamis okmányaikkal.

Toto a Cionista Ifjúsági Mozgalom egyik alapítója és a Grenoble-i csoport vezetője volt. A mentési munkát a város egyeteméről, laboratóriumából irányította, ahol doktori értekezéséhez végzett kutatásokat. A Gestapo 1944 januárjában le akarta tartóztatni az egyetemen, de - miután eltüntette a laboratóriumában tárolt hamis okmányokat - sikerült elmenekülnie. Állapotos felesége kis bőrrönddel várta otthon, majd vonatra szálltak, hogy biztos menedékhelyre jussanak. Megérkezésük előtt még meg kellett állniuk a Montauban-i kórházban, ahol Lily életet adott lányának, Judithnak. A pár és a csecsemő azután Caussade-ba jutott, ahol Toto folytatta mentési munkáját.

Az OSE – Garel gyermekmentő szervezet

A Gyermekmentő Szervezetet (Oeuvre de Secours Aux Enfants) szentpétervári orvosok alapították, 1912-ben és az 1933-ban települt át Párizsba. Az OSE szociális és orvosi szolgáltatásokat nyújtott gyermekeknek. A szervezet a 2. világháború idején kimentett gyerekeket internáló-táborokból, elhelyezte őket az OSE menhelyein, egészségügyi ellátást, nevelést biztosított számukra. 1943 szeptemberében Georges Garel és Dr. Joseph Weil, az OSE dél-franciaországi igazgatója létrehozta a szervezet titkos ágát, a „Garel-hálózatot.” Célja az volt, hogy segítse azokat gyerekeket, akiknek biztonságát az OSE menhelyein nem tudták garantálni. Jules-Géraud Saliege, Toulouse érseke támogatta a Garelt a mentésben.

A Garel Hálózat széles körre terjesztette ki munkáját. Szociális munkások feleltek azért, hogy rejtékhelyekre juttassák a kicsiket. Azokat

titokban rendszeresen látogatták, és gondoskodtak arról is, hogy rendszeresen fizessék a személyeket, szervezeteket, ahol a gyermekek menedéket találtak. Szigorú volt a titoktartás: a szociális munkások csak közvetlen feletteseiket ismerték. Andrée Salamon felügyelte tevékenységüket és ő hangolta össze a legális OSE és a titkos Garel munkáját.

A Garel a külvilághoz való kapcsolatok tekintetében ragaszkodott a magas fokú biztonsághoz. A gyerekek tartózkodási helyét még azok szülei elől is titokban tartották és titkos nyilvántartást vezettek, hol lehet majd a kicsiket megtalálni a háború után. A listákat olyan papok őrizték, akik nem adtak menedéket gyerekeknek. Egy további, 1,600 nevet tartalmazó listát az OSE kicsempészt Svájcba és azt átadták a Nemzetközi Vöröskeresztnek. A szervezet a háború után otthonaiban segített a megmentett gyerekek feltáplálásában, talpra-állításában.

Az OSE-Garel tagjai, a Cionista Ifjúsági Mozgalommal együttműködve, gyerekek és felnőttek konvojait segítették Svájcba. Az igen szigorú német határőrizet miatt ezek a műveletek rendkívül veszélyesek voltak. Mila Racine-t* (álnevén Marie-Anne Richmond) 1943 szeptemberében, Marianne Cohnt* (álnevén Marianne Colin) 1944 májusában fogták el, amikor gyermekeket akartak átcsempészni Svájcba.

Milat és Marianne-t megkínózták, de nem árulták el sem parancsnokaik, sem bajtársaik nevét és visszautasították, hogy társaik kiszabadítsák őket, mert féltek: a nácik a velük elfogott gyerekeken állnak majd bosszút. Mila Racine a mauthauseni tábornak a szövetségesek általi bombázásánál veszítette életét, néhány nappal a felszabadulás előtt. Marianne Cohnt a Gestapo 1944 júliusában végezte ki, mindössze egy hónappal a felszabadítás előtt.

Mindketten Franciaország nemzeti hősei, posztumusz katonai kitüntetéseket adományoztak nekik.

A tábori rabbik

Az internáló lágerrek tábori rabbijai, akik főleg az ország déli részén működtek, fontos szerepet játszottak francia zsidók megmentésében. A Vichy-i rendszer engedélyezte, hogy René Hirschlert nevezzék ki tábori főrabbinak, feljogosítva őt és más rabbikat, hogy egyházi szolgáltatásokat nyújtsanak a raboknak. Ezt felhasználva a tábori rabbik bekapcsolódtak a földalatti munkába, kicsempészték foglyokat a lágerrekéből, ellátották őket hamisított iratokkal.

Az ország északi, a nácik által megszállt részén nem működhettek így rabbik. A metzi Eli Bloc rabbi saját kezdeményezéséből vett részt társai mentésében – amíg a nácik le nem tartóztatták és egész családjával haláltáborba nem küldték.

Az Amelot utcai Bizottság

Az Amelot utcai Bizottságot (Comité de la Rue Amelot) a Zsidó Szervezetek Szövetsége aktivistáinak egy csoportja hozta létre 1940 júniusában, Párizs német megszállását követően és arról az utcáról nevezték el, ahol központja működött. A bizottság tagjai szociális és egészségügyi szolgáltatásokat nyújtották, étkezdéket működtettek. A szocialista Hashomer Hatzair mozgalom fiatal tagjai is e bizottság keretében dolgoztak. A testületnek hivatalos státusza volt, de vezetői úgy döntöttek: nem működnek német vezérlet vagy felügyelet alatt. Segítették a lágerrekben lévő zsidókat, kicsempészték onnan embereket és adtak nekik hamis igazolványokat. A nácik a bizottság legtöbb tagját 1942-ben letartóztatták és haláltáborba küldték.

Az André Szolgálat

Az André Szolgálatot (Service André) az „André úr” néven emlegetett Joseph Bass hozta létre Marseille-ben, 1942 őszén. A hálózat zsidó gyerekek mentésére és elrejtésére összpontosított Dél-Franciaországban és partizán-csoportot is hozott létre, amely részt vett az ország felszabadításáért folyó harcokban.

Céljuk az volt, hogy átfogóan oldják meg a családok helyzetét. Kezdetben sok menekültet az olasz régióba vittek, majd kicsempészték őket Svájcba, vagy Spanyolországba. Bass munkáját Marseille-ben Marie Benoit atya segítette. Az alapító zsidókat csempésztett Chambon-sur-Lignonba, ahol azután André Trocmé protestáns lelkész segítette nekik búvóhelyet találni, majd további városokra, Grenoble-re és Lyonra is kiterjedtek a mentőakciók. Bass a mentést kezdetben saját pénzéből finanszírozta, míg később anyagi támogatást kapott a Joint-tól.

Bass, együtt Denise Siekirkivel* (Colibry-vel) az 1943-végi tömeges letartóztatások után is Marseille-ben maradt és Lemaire atya segítségével folytatták a mentést. Miután besúgók elárulták őket, Bass és Siekirski kénytelen volt elmenekülni a városból, de Lemaire atya maradt. Elfogták és először Mauthausenbe, majd Dachaubá küldték, onnan tért vissza a háború után.

„André úr” 1944 télutóján partizáncsoportot szervezett Chambon-sur-Lignonban, amely a belső hadsereg irányítása alatt részt vett az ország felszabadításában. A zsidó partizánokat segítette a velük rokonszenvező protestáns lakosság. A makizárdok megállapodtak az A. J.-vel abban, hogy az utóbbtól kapnak felszerelést, fegyvereket, kiképzést, ugyanakkor ők rejtették el az A.J. tagjait azok földalatti műveletei után.

A Moussa Abadi hálózat

A Moussa Abadi hálózat az olasz határ körzetében látott munkához 1943 szeptemberében, amikor a viszonylag biztos vidékre menekült zsidók ezrei váltak az Alois Brunner vezette beható embervadászat áldozataivá.

Moussa Abadi* szír származású zsidó színész volt. Paul Rémond, Nizza püspöke hívta meg, hogy tanítson hangtant a város teológiai szemináriumában. Ellátta védencét hamisított iratokkal, amelyek tanúsították, hogy a püspökség oktatási felügyelője, így szabadon utazhatott a régióban, és menthetett zsidókat.

Abadi megkereste Georges Garelt, aki ugyan nem akart társulni az új hálózathoz, de segített tanáccsal, kapcsolatokkal. Garelhez hasonlóan Abadi is olyan keresztény és világi intézményeket keresett, amelyek készek voltak gyermekeket rejtegetni. Szociális munkásokat toborzott és hamisított papírokat bocsátott ki, amelyek munkahelyén, a püspökség dolgozóinak tudtával készültek. Anyagi támogatást kapott a Joint-tól, és 500 gyereket tudott megmenteni, anélkül hogy egyet is elveszítettek volna.

A Holland Csoport

A Holland Csoport a Hechaluc (úttörő) mozgalom része volt a megszállt Hollandiában, Németországból és Ausztriából menekült zsidók is tartoztak hozzá. Vezetője a Dachauból Hollandiába menekült Yoachim Simon (becenevén Shushu) volt. Simon, együttműködve Joop Westerweel nem-zsidó tanítóval, egy holland földalatti csoport vezetőjével, zsidómentő műveleteket szervezett. Westerweelt a németek elfogták és 1944 márciusában kivégezték.

A csoport tagjai később áthúzódtak a megszállt Franciaországba és együttműködtek az ottani zsidó ellenállás tagjaival.

Simon arra készült, hogy kiment zsidókat Hollandiából Franciaországba, majd onnan Svájcba juttatja őket. E tervről tárgyalt 1942 őszén Lyonban Marc Yarblum cionista vezetővel, ám a terv nem valósult meg. Simon másik mentőakciót is kívánt kezdeményezni, a spanyol határon át. Ennek érdekében találkozott 1942 decemberében Otto Giniewski-Eytan Guinattal („Toto“-val). Guinat azt tanácsolta neki, hogy az A. J.-vel vegye fel a kapcsolatot, Toulouse-ban. Simont utazásai közben 1943 februárjában a németek elfogták. A Breda börtönben, a holland–belga határon öngyilkos lett – feltehetően azért, mert félt, hogy a kínzások közepette kiadhatná barátainak titkait.

Felesége, Adina Simon-Van Coeworden folytatta a munkát. Találkozott Marc Yarblum-mal, akit, hogy megóvják, Svájcba juttattak. Yarblum segített neki és a Holland Csoport más tagjainak, hogy felveszék a kapcsolatot az A.J. Toulouse-i embereivel. A Holland Csoport önként jelentkezőit hamis okmányokkal eljuttatták a Todt²² La Manche-i munkahelyére és egy La Rochelle-i tengeralattjáró támaszpontra. Az utóbbi helyen sikerült hamisított határátlépési engedélyeket szerezniük, amelyek segítségével Hollandiából mintegy 100 tagjukat tudták átjuttatni Franciaországba. Adtak hamis papírokat az A.J.-nek is, amelyekkel a zsidó ellenállás sok részvevője, köztük a Holland Csoport tagjai is átmehettek Spanyolországba, míg társaik csatlakoztak az A.J. harcosaihoz Párizsban. Legtöbbjüket a nácik 1943 áprilisában, vagy 1944 júliusában elfogták és Auschwitzba küldték. Paula Kaufman* a Gestapó párizsi központjában dolgozva tájékoztatást adott és hamis okmányokat juttatott bajtársainak – amíg el nem fogták és

Auschwitzba nem szállították, ám végül túlélte a deportálást.

A Holland Csoport egyes tagjai, akiket az A.J. dél-franciaországi makizárdaihoz küldött, csatlakoztak a szövetségeseihez és a Franciaország felszabadításért folytatott harcokhoz. A csoport legtöbb tagja azután megvalósította a cionista eszményt, alijázott.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a franciaországi zsidó ellenállók százainak egyedülálló történetét a közvélemény sem Izraelben, sem a világban nem nagyon ismeri. Hősei nem kértek elismerést, kitüntetést oly veszélyes embermentési tevékenységükért, mivel úgy gondolták, hogy csak kötelességüket teljesítik. Ugyanakkor óhajtották, hogy átadhassák örökségüket, a szolidaritás értékeit a jövőbeni nemzedékeknek.

*A Zsidó Életmentők Kitüntető Oklevelének birtokosa

Ajánlott irodalom:

- Tsilla Hershcó, "Those Who Walk in the Dark Will See Light, The Jewish Resistance in France during the Holocaust and the Creation of Israel, 1940-1949", Tel Aviv, Israel Galili Association for Research of the Defense Forces, 2003, Effi Meltzer Publishing House, 2018. [Hebrew].
- Nathan Bracher, Up in Arms: "Jewish Resistance against Nazis" Germany in France, in Patrick Henry (ed.): Jewish Resistance against the Nazis (pp. 73-120), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 2014.
- Mordecai Paldiel, "Saving One's Own Jewish Resistance during the Holocaust", The Jewish Publication Society Philadelphia, 2017, p. 201-264 the Holocaust, Mordecai Paldiel, The Jewish Publication Society Philadelphia, 2017, p. 201-264

22. TODT was the forced labor organization established by the Germans in all occupied countries, including France

A Belgiumi Zsidó Védelmi Bizottság (CDJ)

A Belgiumi Zsidó Védelmi Bizottság (Comité de défense des Juifs – CDJ) 1942 szeptemberében jött létre, kommunista és zsidó szervezetek együttműködésével. A cél az volt, hogy a lehető legtöbb zsidót mentsék meg a Gestapo antwerpeni és brüsszeli razziái elől. A CDJ mentett zsidó gyerekeket és segített zsidó felnőtteket átélni a bujkálás nehéz életkörülményeit.

A Belgiumi Zsidók Szövetsége (Association des Juifs en Belgique, ABJ) 1941 vége óta Belgiumi Zsidó Tanácsként, maradéktalanul a Gestapónak alárendelve működött. Amikor megkezdődtek a kilakoltatások, a kommunista Zsidó Szolidaritás és a Közös Segítség nevű baloldali cionista munkásszervezet fáradozott azon, hogy zsidó gyerekek és felnőttek számára búvóhelyeket találva biztosítsa túlélésüket. Ideológiai különbségeik miatt mindkét szervezet önállóan dolgozott. A Közös Segítséget vezető Fela Perelman négy óvodát hozott létre, amelyek 1942 elejétől működtek, míg a Zsidó Szolidaritás élén Yvonne Jospa állt.

A CDJ zsidók és keresztények együttműködéséből jött létre. Mások mellett kezdeményezői között volt Ghert-Hertz Jospa, 37 éves besszarábiai kommunista valamint baloldali gondolkodású, katolikus barátja, Émile Hambresin, a Rasszizmus elleni Belga Bizottság elnöke. Mindketten tagjai voltak a Függetlenségi Front (Front de l'indépendance – FI) földalatti szervezetnek, amelynek alárendeltségében a CDJ működött. Az utóbbi alapításánál nyolcan voltak jelen: Émile Hambresin, Ghert-Hertz Jospa, Eugéne Hellendael, Maurice Mandelbaum a Zsidó Szolidaritástól, Edouard Rotkel, a brüsszeli Zsidó Közösség titkára, Abusz Werber a Közös Segítség képviselőjében, Chaim Perelman, a Brüsszeli Egyetem tanára, cionista, (neki különböző egyetemek tanszékeihez voltak kapcsolatai),

valamint Benjamin Nykerk: ő már rendelkezett tapasztalatokkal, amikor rövid időszakokra elrejtettek embereket a Perelman-családnál. Mentési munkáik közben csak Perelman és Werber nem került a Gestapo kezére. A másik hatot haláltáborba küldték, egyedül Jospa és Mandelbaum élte túl a deportálást.

A CDJ tevékenysége a politikára, a tájékoztatásra és a gyakorlati munkára terjedt ki. Politikai részlegük arra bátorította a zsidó lakosságot, hogy ne kövesse a németek utasításait és a Belgiumi Zsidók Szövetsége kezdeményezéseit. Ez a részleg gondoskodott az illegális újságok kiadásáról is.

A gyakorlati munka osztálya a gyerekek mentésére koncentrált, és arra, hogy kicsempéssze őket az AJB intézményeiből, amelyeket a németek ismertek. Maurice Heiber ezért csatlakozott az AJB-hez: ő juttatta el onnan a megfelelő iratokat a CDJ-hez: segítségével szervezetük megkapta a részletes adatokat a gyermekekről, szüleikről, azok anyagi helyzetéről, lakhelyükről, majd a kicsiket családoknál, illetve keresztény vallási és világi intézményekben helyezték el. E részleg látta el a felnőtteket hamis iratokkal, pénzzel, ennivalóval, élelmiszer-jegyekkel, munkát keresett számukra háztartási alkalmazottként. Hazafias belga postai alkalmazottak segítségével el tudták fogni besúgóknak a Gestapóhoz küldött leveleit, késleltették azok kézbesítését, így figyelmeztetni tudták az üldözötteket.

A gyermekekkel foglalkozó részleget Maurice Hiber, a felnőttekét Chaim Perelman vezette, a két terület munkáját továbbiak támogatták. A pénzügyi osztály élén Benjamin Nykerk, Belgiumban élő holland illegális harcos állt. Miután őt 1943 decemberében letartóztatták és deportálták, helyét David Ferdman vette át. Az okmányhamisító műhelyt Abusz Werber vezette, míg Chaim Perelman és Abusz Werber, akik sok nyelven beszéltek, közösen irányították az élelmiszer-ellátással és a tájékoztatással kapcsolatos munkát.

A CDJ törzse Brüsszelben működött, azt 1943-as letartóztatásáig Émile Hambresin vezette. Működtek központok Charleroi-ban és Liège-ben is. A szervezet Antwerpenben, ahol sokan támogatták a nácik rendszerét, csak 1943 végétől volt tevékeny. A városban korábban három, egymástól független csoport működött, Abraham Manaster, Josef Sterngold, illetve Leopold Flamm vezetése alatt.

A CDJ szenvedett veszteségeket harcaiban sok tagját fogták el és vitték lágerbe. A szervezetnek végül 3,000 – 4,000 zsidó gyereket és mintegy 5,000 felnőttet sikerült megmentenie. A 2. világháború előtt 75,000 zsidó élt Belgiumban, ám azoknak csak hat százaléka volt belga, Németországból például 22,000-en menekültek oda. Ezekben az embereknek az 55 százaléka élte túl a Holokausztot, három tényezőnek köszönhetően: annak, hogy a zsidók azonnal reagáltak és illegálisba mentek – a Zsidó Védelmi Bizottság erőfeszítéseinek és a helyi lakosság által nyújtott támogatásnak.

Ajánlott irodalom:

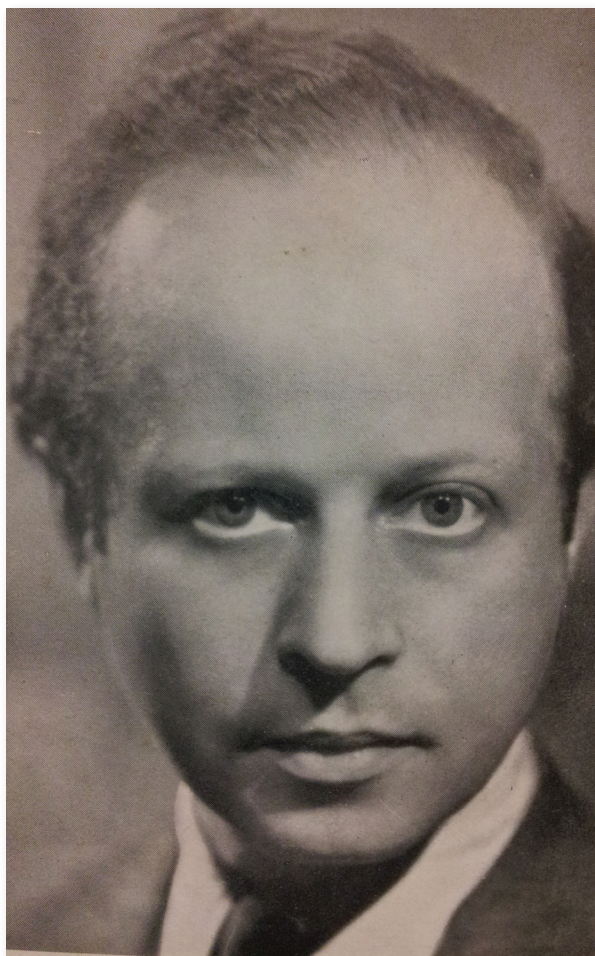
- Mordecai Paldiel, "Saving One's Own Jewish Resistance during the Holocaust", The Jewish Publication Society Philadelphia, 2017, p. 265-286
- Suzanne Vroman, Unique Aspects of Jewish Armed Resistance and Rescue in Belgium, in Patrick Henry (ed.): "Jewish Resistance against the Nazis" (pp. 73-120), The Catholic University of America Press, Washington D.C. 2014, p. 121-137
- Michel Weber, "The Word of Abusz Weber", self-published, 2017.

A Kitüntető Oklevelet elnyert hősök történetei

Wilfrid Israel

Wilfrid Israel jómódú berlini kereskedő-család gyermekeként született 1899-ben, Londonban. Naomi Shepherd „Wilfried Israel, a német zsidóság titkos nagykövete”²³ c. életrajzában számol be hősenek tetteiről. Wilfried zsidók tízezreit mentette meg a náci üldözéstől, elsősorban gyermekeket, fiatalokat. Tevékenysége megelőzte a nácik hatalomra kerülését.

1927-ben támogatta a Ben-Shemen Ifjúsági Falu létrehozását a jövőendő Izrael területén. Sok évig maradt az intézmény vezető testületének élén és szorosan követte a település fejlődését.

Wilfried Israel

Ő volt a központi személyiség az „Aliyat Hanoar”, a fiatalok alijája mögött, amikor fiatal zsidó menekültek első csoportját küldték Ben-Shemenbe, a későbbi csoportokat pedig a kibucokba és a moshavokba.

Wilfrid az elsők között ismerte fel, milyen súlyos veszélyt jelentett a nácik 1933-as hatalomra kerülése a német zsidóság számára és meggyőződése volt: mindent meg kell tenni, hogy gyorsítsák kivándorlásukat. Ettől kezdve minden energiáját, pénzét, kapcsolatait arra használta fel, hogy segítse a zsidó menekülteket. Miután a náci üldözés elől 1939-ben Nagybritanniába kellett menekülnie, Németországra vonatkozó tudását, tapasztalatát maradéktalanul a brit Külügyminisztérium rendelkezésére bocsátotta.

1943 márciusában a Jewish Agency és az Aliyat Hanoar megbízásából utazott Portugáliába és Spanyolországba, hogy zsidó gyermekeket mentsen és intézze bevándorlásukat a jövőendő Izraelbe. Küldetéséről visszatérve német harci gépek lelőtték a polgári repülőgépet, amelyen utazott. Wilfrid és valamennyi többi utas, köztük Leslie Howard, a híres színész, életüket veszítették.²⁴

A Bielski-fivérek

A Bielskiek földműves családja Belaruszban, Sztankievics faluban élt. Miután szüleiket és többi családtagjukat 1941 decemberében a novogrudoki gettóban meggyilkolták, a négy fiú: Tuvia (1906-1987), Asael (1908-1945), Alexander 'Zus' Zisel (1912-1995) és az 1927-ben született Aron sikeresen elmenekült a közeli Naliboki erdőbe. Másik 13, a gettóból

23. Naomi Shepherd, Wilfrid Israel: German Jewry's Secret Ambassador, Weidenfeld and Nicolson (1984)

24. Ofer Aderet, The Silent Savior of Germany's Jews, Haaretz, February 4th, 2011

Tuvia Bielski

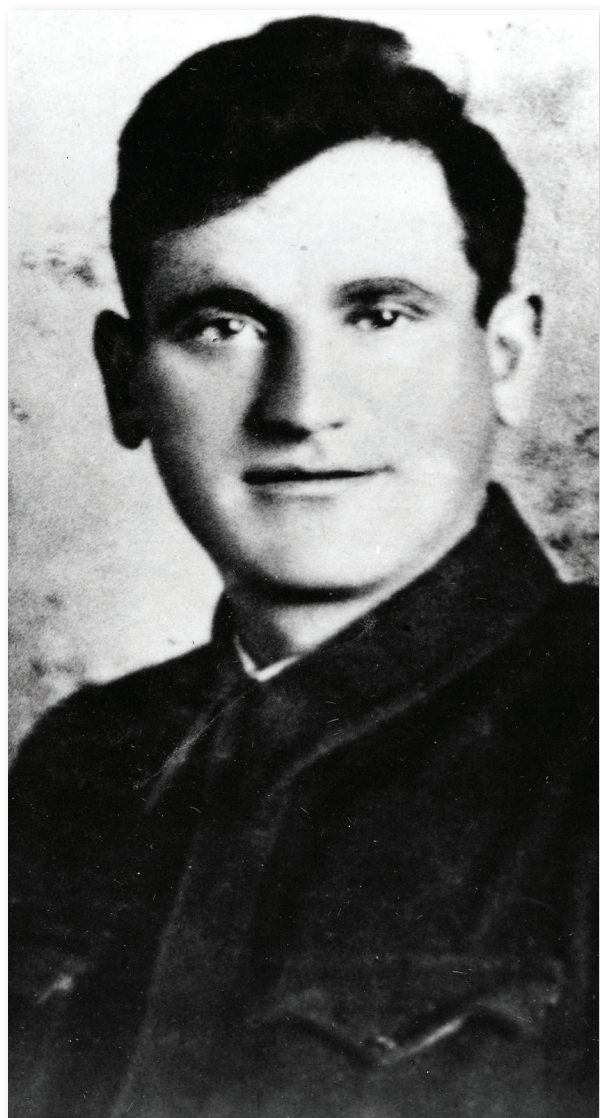
elmenekült zsidóval harci csoportot állítottak fel, amely csatlakozott az erdőben harcoló szovjet partizánokhoz. A fivérek minden zsidót befogadtak csoportjukba, olyanokat is, akik nem voltak képesek harcolni. A lidai gettóban 1942. május 8-i lefolyt vérengzés után továbbiak, mintegy 300-an csatlakoztak hozzájuk. Idővel kisebb városuk alakult ki, amelynek lakossága csúcson elérte az 1,230 főt. Árkokban és az erdőben emelt ideiglenes épületekben éltek, de volt zsinagógájuk, bíróságuk, iskolájuk és kórházuk is. A menekülők befogadása súlyos terhet jelentett a fegyveres harcosok számára, hiszen rengeteg élelmiszert kellett szerezniük, ami további

Zus Bielski

veszélyt jelentett számukra. Emellett a település növekedésével nőtt a veszély, hogy azt felfedezik. Ennek ellenére Tuvia Bielski – amíg csak lehetett – arra ösztönözte a zsidókat, hagyják ott a gettókat. Így 1942 decemberében befogadták az Ivey-gettó lakóinak egy részét.

1943. július-augusztusban a náci Einsatzgruppék a „Hermann-műveletben” próbálták felszámolni a partizán-mozgalmat a Naliboki erdőben. A település lakói, akik akkor 800 körül voltak, arra kényszerültek, hogy mély mocsarakon átvergődve, fegyvertűz alatt meneküljenek. Végül sikerült egy szigetre jutniuk, ahol még két hétig kellett élniük, amíg a németek felhagytak a hajszával.

Asael Bielski

Az üldözésnél ugyan egyetlen emberüket sem veszítették el, de Bielski a menekülés megszervezésével megsértette a feléjük rendelt partizán-hadosztály parancsait. Azok szerint csak fegyveres és nőtlen emberek lehettek volna az egységben, tilos volt családokat befogadni. Bielski így duplán kockáztatta az életét: meg akarták ölni a németek és kivégezhette volna az orosz partizán-vezetés, parancsszegésért. Harmadik ellenféllel is meg kellett küzdenie: azokkal,

akiknek elégük volt abból, hogy nem-harcoló társaikat segítsék. Bielski azonban kijelentette: „Mivel oly kevesen maradunk meg, számomra az a fontos, az a fő cél hogy a zsidók életben maradjanak.”²⁵

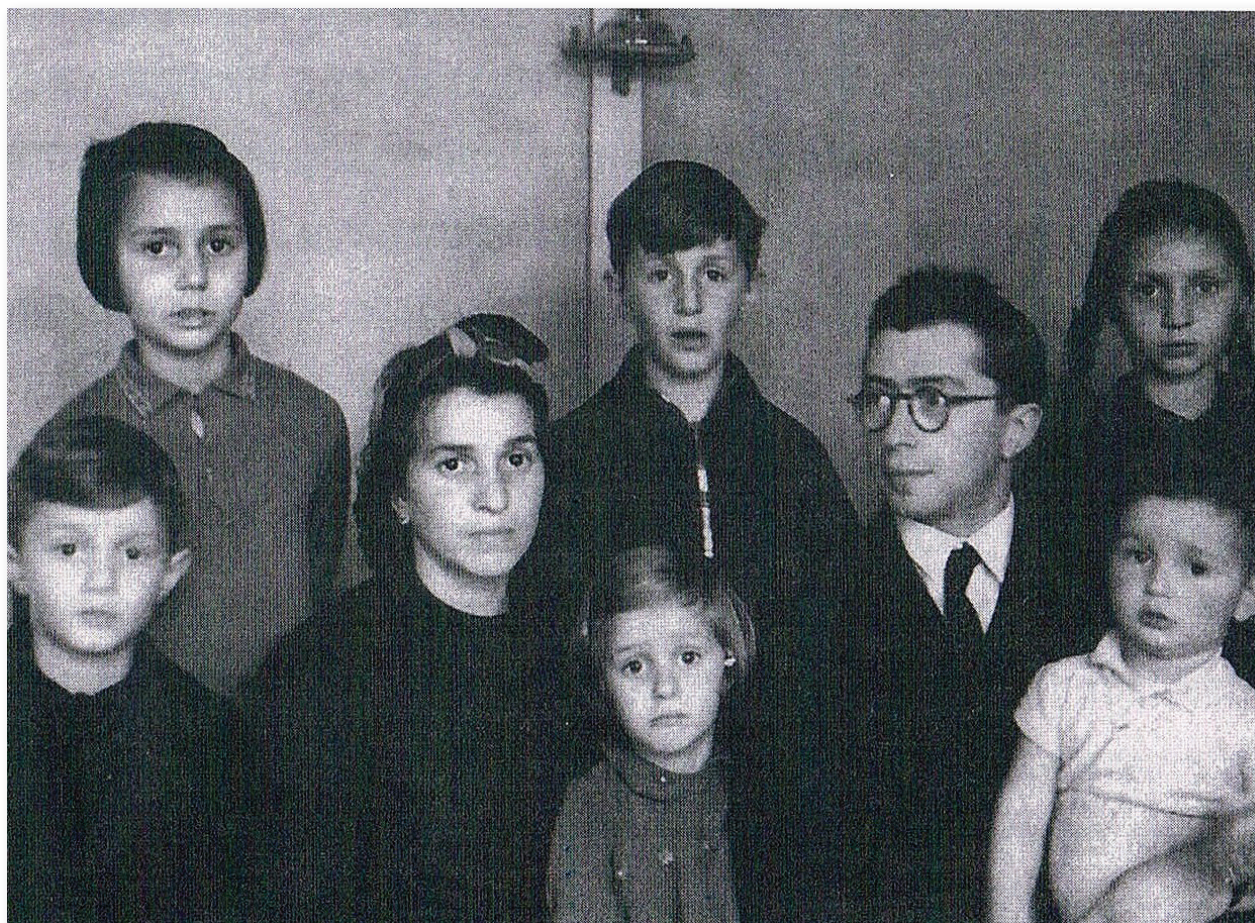
Amikor a szovjet ellentámadás 1944 nyarán elérte Belaruszt, Asael csatlakozott a Vörös Hadsereghez, majd a königsbergi csatában veszítette életét, 1945-ben.

Yehoshua és Hennie Birnbaum²⁶

Yehoshua Birnbaum a lengyelországi Lancutban született. Kivándorolt Németországba, ott ismerkedett meg jövőendő feleségével, a kölni Hennievel, akivel 1927-ben házasodtak össze. 1938 októberében a férfit, aki lengyel állampolgár volt, az egyre szigorúbb zsidóellenes rendszabályok alapján Zbaszyn határvárosba küldték. Hennie, öt gyermek anyja, aki a hatodikát várta, maga intézte el, hogy gyermekei Hollandiába kerüljenek. Nagy ravaszsággal elérte férje kiszabadítását és a család Hollandiában egyesült újra, ott azonban 1939 végén a westerborki tranzit-táborba kerültek. Azt a holland kormány állította fel arra, hogy ellenőrizze a náci Németországból érkező menekülteket és megakadályozza hollandiai integrációjukat. A házaspár az internálótáborban az elhagyott gyerekekről gondoskodott, akiket bujkálásuk közben fogtak el. Miután a németek vették át a tábor igazgatását, Birnbaumék magukat veszélyeztetve tettek meg mindent, hogy megóvják a gyermekeket a hetenként keletre, a haláltáborokba induló vonatoktól és szerezzenek élelmiszert azoknak, akik a táborban maradtak.²⁷

25. Nechama Tec, *Defiance. The Bielski Partisans*, Oxford University Press 1993

26. The Birnbaum brothers, *a Tree of Life*, Tel Aviv, Kavim 2010; Spielberg Archives: Testimony no. 14655 of May 5, 1996, Sonni Schey; Yosef Weiss, 'Passover Seder in Bergen-Belsen', from: Nathaniel Katzburg (ed.), *Pedut – Rescue in the Holocaust*, Bar-Ilan University, 1984; <https://www.jpost.com/jewish-world/jewish-news/holocaust-orphans-remember-about-the-birnbaum-family>

The Birnbaum family in the Westerbork camp, 1940²⁷

A házaspár öt év alatt 200-250 gyerekről gondoskodott. Legidősebb lányuk, Sonny Schey, így emlékezett: „Minden alkalommal, amikor megérkezett a deportálandók listája, tilos volt belépni a helyre, ahol azt tartották, amíg a listát nem hozták nyilvánosságra. Anyám és apám, életüket kockáztatva, mégis bejutottak. Megnézték, mely gyerekek szerepelnek a névsorban és tenni kezdtek, hogy megvédjék őket a deportálástól. Együttműködtek a holland ellenállással és mozgósítottak orvosokat is, akik igazolták: a gyerekek valamely betegségben szenvednek, így próbálták megmenteni őket.”

Miután a Birnbaum-családnak volt beutazási engedélye Palesztinába, 1944 februárjáig Westerborkban maradhattak, majd átszállították őket Bergen-Belsenbe.

A szülőket és hat gyereküket a láger „csillagos részlegében” helyezték el, ahol 51 gyerekről kellett gondoskodniuk – néhányan közülük olyan kicsik voltak, hogy nem is tudtak szüleikről. Röviddel a tábor felszabadítása előtt a családot és a gyerekeket feltették a szerelvényre, amelyet később az „elveszett vonatként” emlegettek. A vonat mintegy két hétig bolyongott, a szövetségesek bombázása közepette, célállomás nélkül. Miután azt hitték, eltalálták a bombák, a felszabadulás után utasait nem is keresték. Azokat végül a Vörös Hadsereg katonái szabadították fel 1945 áprilisában, Troebutz közelében. Birnbaumék mindvégig gondoskodtak a kicsikről, majd helyet kerestek számukra egy közeli faluban. Már az év októberében gyermekotthont hoztak létre Amszterdamban, egy zsidó segélyszervezet

27. "The Birnbaum brothers, a Tree of Life"

épületében. A házaspár biztosította, hogy a gyerekek normális életet élhessenek, tanulhassanak. Közvetlenül 1946 Pészahja előtt az otthont átköltöztették Bussum városába, 1951 júniusának végén pedig valamennyien Izraelbe emigráltak. A kivétel Sonny volt, aki már 1946-ban alijázott.

Eliezer Lev Zion²⁸

Eliezer Lev Zion 1927-ben született Berlinben, hazafias német középosztálybeli családba. Zsidóságára csak akkor ébredt, amikor 1933-ban német katonák bántalmazták az utcán. Apját ugyanabban az évben bebörtönözte a náci rendszer, soha többé nem látták. Eliezer anyjával Franciaországba menekült, ott a lyoni Zsidó Cserkészek segítségével szerezhetett mezőgazdasági ismereteket. Miután a németek 1942 szeptemberében megszállták Dél-Franciaországot, anyja a még csak 15 éves fiút az ellenállásba küldte. 1944 március 7-én öccsét és anyját Auschwitzba vitték és meggyilkolták. Eliezer 1942-1944 között Alexandre Glasberg, francia papnak és Dika Refrojkinnak, a Joint munkatársának irányítása alatt mentette a cionista mozgalom tagjait Grenoble-ban. 1944-1945-ben tetőfedő-segédnek álcázva, a zsidó ellenállás hírszerzőjeként működött Franciaország megszállt dél-nyugati részében. A háború után a Gestapó vezetőinek kihallgatásával bízták meg. Azon is fáradozott, hogy összegyűjtse a zsidó árvákat és kijuttassa őket illegálisan Izraelbe. 1946 Pészahja idején maga is illegálisan jutott ki oda, a Champollion nevű hajón. Jelentkezett a Palmachba, a Haganah fegyveres erőibe és a Harel brigádban harcolt, a Jeruzsálembe vezető utat védte a függetlenségi háborúban. Ev Zion a Degania Bet kibuc egyik alapítója volt és ő hozta létre az „Erődöt” Neve Ilanban.

Eliezer Lev Zion²⁸

Moshe Shimon Pesach rabbi

Moshe Shimon Pesach rabbi²⁹ (1869–1955), híres szefárd rabbicalád sarja, 63 éven át szolgált a görögországi Volos rabbijaként, majd főrabbijaként. Egyszerre volt görög hazafi és nagyrabecsült alakja a zsidó közösségnek, amelyért dolgozott. Ő kezdeményezte és vezette városa zsidóságának megmentését a német megszállás idején. Hozzájárult ahhoz, hogy azok 74 százaléka életben maradt – óriási teljesítmény volt ez egy országban, ahol a nácik a zsidóság 85 százalékát meggyilkolták. A rabbi partizánosztagot is szervezett, mely harcolt a németek ellen, egyúttal mentette a szövetségesek katonáit a volosi körzetben.

28. Source: Museum of the Jewish Soldier in World War II

Rabbi Moshe Shimon Pesach²⁹

5730 Rosh Hashanahján, 1943 szeptember 30-án Pesachot magához rendelte főhadiszállására Kurt Rickert, a katonai kormányzó és követelte: 24 órán belül adjon át neki listát minden, a városban élő zsidóról, feltüntetve azok személyes tulajdonát is. Az utóbbi adatra azért van szükség, állította, hogy tudják, milyen ellátásra lesz szükség a megszállás alatt. A rabbi kezdettől átlátott a szitán, eszébe sem jutott eleget tenni a követelésnek. Ehelyett – maga és családja életét kockáztatva – azonnal egy sor intézkedést tett közösségének megmentésére. Úgy tett, mintha megnyugtatta volna a katonai kormányzó magyarázata, hogy a listát csak statisztikai okokból igényli, és három napot kért annak elkészítésére – a haladékot meg is kapta. Azonnal kapcsolatba lépett barátjával, Joachim Alexoupulos érsekkel, megkérve: tudja meg, mi a németek valódi célja? Az érsek megkérdezte Helmut Scheffelt, a volosi német konzult,

aki egyértelműen közölte: a zsidóknak még a lista átadására adott határidő lejárása előtt el kell majd hagyniuk a várost. Az érsek tovább adta értesülését Pesach rabbinak, egyúttal levelét a környező hegyekben fekvő települések papjainak és lakóinak. Az érsek levelében felhívta a hívőket: segítsék a zsidókat, védjék meg azokat minden lehető módon. (A volosi zsidó közösség kezdeményezésére az érseknek a Yad Vashem utóbb a Világ Igaza címet adományozta).

A rabbi sikeresnek bizonyult. A polgármester, a városi tisztviselők és a rendőrfőnök segítségével az ellenállási mozgalom a legtöbb zsidót kicsempészte a Volost körülvevő hegyvidékre – ám százharmincan a városban maradtak, őket márciusban haláltáborokba deportálták.

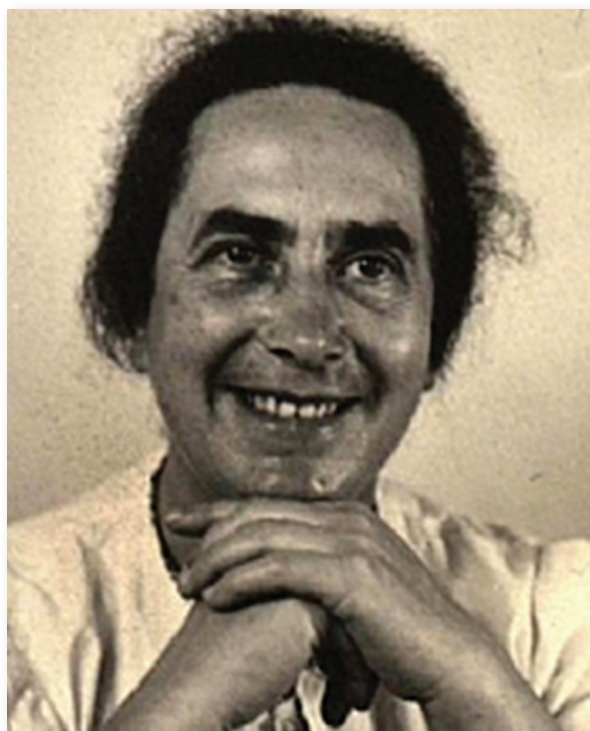
Pesach rabbi számára nem volt könnyű arról dönteni, hogy kitelepíti az egész közösséget. A hegyekben nehezek voltak az életkörülmények, közeledett a tél, de ő elszánt volt: végrehajtja tervét. Az ő menekülése adta meg az indító jelet, közösségének tagjai követték és a görög ellenállás segítségével valamennyien menedéket találtak a hegyeket.

Tevékenysége miatt a németek vérdíjat tűztek ki a rabbira. Két fiát, akik más városokban tanítottak hébert, elfogták, ők haláltáborban végezték. Sógorát a bolgár erők gyilkolták meg, feleségét a bujkálásban megölte a fiai elvesztése feletti bánat. A rabbit azonban a csapások nem törték meg. Partizán-egységet szervezett, amely segítette a szövetségesek katonáit. Tetteiért a háború után kitüntette a szövetséges erők Földközi-tengeri parancsnoka és Pál, görög király.

29. Wikipedia, Moshe Shimon Pesach

Josef Itai³⁰

A háború után Pesach visszatért Volosba 700 megmentett zsidóval és bekapcsolódott a lerombolt város újjáépítésébe. 1946-ban a Rabbínista Főbíróság tagjává és Görögország főrabbijává választották, e tisztségeit haláláig betöltötte. 1955-ben pusztító földrengés sújtotta városát. Az idős rabbi arra kényszerült, hogy sátorban lakjon és feladta házáat, hogy annak helyére zsinagóga épüljön. Miután azonban nem sokkal később, november 13.-án meghalt, már nem érthette meg a zsinagóga felépültét. A görög zsidóságnak tett szolgálatai elismerésül Pesach rabbi és feleségét, Sárát, 1957-ben a jeruzsálemi Ha'Menuhot temetőben helyezték örök nyugalomra, Ben Zion Uziel főrabbi mellett. Pesach nemzedékek gyűjtötte, több ezer kötetet, ritka dokumentumokat tartalmazó könyvtárát végakarátának megfelelően Izraelbe szállították és a Ben Zvi Intézetben, külön részlegben őrzik.

Recha Freier³¹

Recha Freier³¹ és Josef-Yoshko Itai-Indig³⁰

Recha Freiertől (1892-1984) származott 1932-ben a gondolat, hogy németországi zsidó fiatalok tömegesen alijázzanak izraeli mezőgazdasági kollektívákba. Már abban az évben küldte az első csoportot, 12 gyereket. 1933 januárjában alapította meg Németországban az Ifjúsági Alija Szervezetet, amely a mentés jelentős tényezőjévé fejlődött, mintegy 7,000 gyerek életét mentette meg. A náci uralom alatt is folytatta munkáját, majd – miután személyesen került szembe Adolf Eichmannal – 1940-ben kényszerült arra, hogy 9 éves lányával, Maayannal, titokban Jugoszláviába meneküljön és Zágrábból folytassa embermentő munkáját.

30. From the archives of the Ghetto Fighters' House, photo department no. 24954

31. Sarah Ben Reuven, "Recha Freier vs. Henrietta Szold – part 2", Association of Israelis of Central European Origin

Josef Itai-Indig (1917-1998) a Hasomér Hacair jugoszláviai szervezetének tanácsadója volt. Recha Freier kérésére segített a Zágrábba csempészett németországi és ausztriai zsidó gyerekek gondozásában. Recha Freiernek kilencvenük számára sikerült palesztinai beutazási engedélyt szereznie, mielőtt 1941-ben maga is oda emigrált. Egy 30 tagú gyerekcsoport azonban ilyen papírok nélkül maradt vissza a németek megszállta Zágrábban. Itai-Indig azonban kitartott velük, veszélyes akcióban csempészte át őket Jugoszlávián és Olaszországon, onnan végül 1943 októberében a svájci határon. A gyerekek másfél év múltán juthattak ki Palesztinába. Itai-Indig így négy és fél év után teljesíthette Recha Freiernek tett ígését, hogy valamennyi kicsit oda juttatja.

Walter Süskind³²

Walter Süskind (1906–1945) 1938-ban menekült Németországból Hollandiába. Az Unilever cég amszterdami vezetője volt, de miután a nácik 1940-ben megszállták az országot, a zsidóellenes törvények miatt elvesztette munkahelyét. A németek utasítására felállított Zsidó Tanács azután 1941-ben kinevezte a zsidók számára az amszterdami Hollandsche Schouwberg színházban felállított átmeneti láger vezetésével.

A 13 év alatti gyerekeket elválasztották szüleiktől és a színházzal szemben fekvő, zsidó személyzettel működő gyermekotthonban helyezték el. A terv az volt, hogy a gyerekek, bizonyos idővel a deportálás előtt, ismét csatlakoznak szüleikhez. Süskind és Henriette Henriques Pimentel, a gyerekotthon igazgatója, mintegy 600 -1,000 gyereket csempészett ki onnan és bízott négy holland ellenállási szervezet gondjaira.

Walter Süskind³²

Azok emberei a kicsiket vidéki városokba, keresztény családokhoz vitték, ahol a háború végéig rejtőzködhettek a nácik elől. A gyermekgondozók között, akik életüket kockáztatták az embercsempészsben, ott volt Betty Oudkerk, Sieny Kattenberg, Ines Cohn, Virginia 'Vili' Cohen ápolónő és Harry Cohen. Az így megmentett gyerekek tették ki a Holokausztot túlélő holland gyerekek negyedét – sajnálatos módon azonban csak 10 százalékát annak az 5,000-6,000-nek, akik az idők során bekerültek az otthonba.

A merész, veszélyes csempészési műveleteket különböző módszerekkel bonyolították le, a német őrök orra előtt – és a Zsidó Tanács háta mögött, amely nem tudott az akciókról és meg is tiltotta azokat. Az egyik módszer az volt, hogy hátizsákban, vagy tejeskannában vitték ki a kicsit

az otthonból, felszállva az otthon előtt járó villamosra. Mozgásukat úgy időzítették, hogy a villamos takarja az örök elől a kijáratot. A másik módszernél meggyőzték a németeket, hogy a gyerekeknek levegőzésre van szükségük. Miután ezt engedélyezték, a kicsiket különböző, bonyolult trükkökkel rejtették el. Valamennyi esetben arra is szükség volt, hogy megfelelően vezessék az ellenőrzött nyilvántartásokat és – a szülőkkel együttműködve – eljátsszák, hogy átadják nekik gyerekeiket, még a deportálás előtt.

1943 elején az otthont kibővítették egy szomszédos épülettel, amelynek zsidó tulajdonosait deportálták. Ez ahhoz vezetett, hogy a menedékhely protestáns tanítóképző mellé került. Annak igazgatója, Johan van Hulst, Pimentel kérésére bekapcsolódott a mentésbe és segített további gyerekeket kijuttatni.

1943. július 26-án Henriette Pimentelt és az otthon személyzetének további 36 tagját deportálták, Auschwitz gázkamráiban végezték életüket.

Süskind a két és fél évben, mialatt a színházban működő láger igazgatója volt, folytatta mentési erőfeszítéseit. Bár a színház sokkal szigorúbban őrizték mint a gyermekotthont, a gyerekek mellett felnőtteket is kicsempésztett onnan. 1943 szeptember 29.-én a németek kiűrtették az otthont és másnap – Rosh Hashanahon – a még Amszterdamban maradt zsidókat, köztük a Zsidó Tanács tagjait, a westerborki táborba deportálták. A Süskindtől és Joe Watmantól, az NV (Naamloze -Vennootschap) ellenállási szervezet vezetőjétől kapott értesülés birtokában az otthon felszámolása előtt két, minden korábbinál nagyobb mentési akciót bonyolíthattak le.

Süskindet és családját 1944-ben ugyancsak Westerborkba deportálták. Kihasználva fontos nácihoz fűződő jó kapcsolatait kijutott a táborból és visszatért Amszterdamba. Miután azonban családját nem sikerült kiszabadítania, visszament a lágerbe, hogy megtudja: azokat már haláltáborba vitték. Feleségét és lányát 1944 októberében gyilkolták meg Auschwitzban. Maga 1945 februárjában, a háború vége előtt halt meg a halálmenetben, amelyre a náci a tábor túlélőit küldték.

Komoly Ottó³³

Komoly Ottó (1892–1945) a Magyar Cionista Szövetség elnökeként és a magyar zsidóság segély- és mentési bizottságának vezetőjeként szolgált 1940-től 1945-ös meggyilkolásáig. Döntő, történelmi szerepe volt a Magyar Cionista Szövetség keretében folyt segély- és mentési akciókban. Miután a németek 1944 márciusában behatoltak Magyarországra, Friedrich Born, a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti megbízottja Komolyt nevezte ki a Vöröskereszt u.n. „A” osztályának vezetőjévé – ennek az osztálynak volt feladata a zsidó gyermekek mentése. Komoly elhagyhatta volna az országot a Segély- és Mentési Bizottság által szervezett vonaton, elmenekülhetett volna a fenyegető veszély elől, de tudatosan úgy döntött, hogy Budapesten marad és zsidó társainak menteséért dolgozik. A Cionista Ifjúság Ellenállási Mozgalmával együttműködve 55 gyerekotthont állítottak fel és működtettek, azokban több, mint 4,500 gyerek kapott helyet, míg 1,500 főt tett ki a tanítók és a személyzet létszáma. Elérte, hogy ezek az otthonok csakúgy, mint a háború előtt a zsidó közösség által

Ottó Komoly³³

működtetett egészségügyi intézmények, a Vöröskereszt védelme alá kerüljenek. Neki köszönhető, hogy mindezeknek az intézményeknek a lakói, a gyerekek, a tanítók, a személyzet, az orvosok és az ápolók megmenekültek. Az „A” osztály és a gyerekotthonok emellett ezrével osztották a Cionista Ifjúsági Ellenállási Mozgalom emberei által előállított Védleveleket. Csúcsán ennek a rendszernek száznál több bázisa volt. Komoly a zsidók támogatását szolgáló illegális akciókat tervezett, tárgyalt a magyar kormány mérsékelt embereivel és a politikai ellenállás vezetőivel, hogy megakadályozza a budapesti zsidók deportálását a haláltáborokba. Részes volt a németekkel folytatott tárgyalásoknak is, amelyek eredményeként a Segély- és Mentési Bizottság vonatán 1,684 zsidó menekülhetett semleges országokba. Komoly Ottót mindössze két héttel Pestnek a Vörös Hadsereg általi felszabadítása előtt a nyilas hóhérok elrabolták és meggyilkolták.

Jonah Eckstein

Jonah Eckstein (1902–1971) a HaKoach zsidó sportegyesület sikeres ökölvívója tevékeny tagja volt a pozsonyi zsidó közösségnek. Sportolóként és karizmatikus egyéniségének köszönhetően baráti kapcsolatokat épített ki a város és a rendőrség vezetőivel.

Mentési tevékenysége Ausztriának a Harmadik Birodalomba való bekebelezésével kezdődött. 1938 márciusában Burgenland tartomány valamennyi zsidóját deportálták. Egyeseket tutajokra raktak és elindítottak Szlovákia felé – azok kis szigetre jutottak, Pozsony közelében. A deportáltak között voltak Eckstein felesége, Michal szülei, Lea és Israel Hirsch. Eckstein mindent megtett, hogy kimentse őket, gondoskodott a házaspár és más deportáltak elhelyezéséről Pozsonyban. A város peremén, Patronkában, elhagyott gyárépületben rendeztek be átmeneti tábornak a menekülők számára. Eckstein engedélyt kapott a hatóságoktól, hogy kóser élelmiszert vihessen nekik, amit arra is felhasznált, hogy titokban létfontosságú információkat juttasson el a bujkáló zsidóknak. Jóllehet halálbüntetés terhe alatt megtiltották neki, hogy beszéljen a tábor lakóival, kicsempészte a foglyok leveleit, így családtagjaik értesülhettek sorsukról. Sok esetben olyan információkat juttatott ki, amelyek fontosak voltak a letartóztatottak szabadon bocsátásához.

Eckstein 1942-1943-ban Lengyelországból Pozsonyba érkezett zsidó árvákat is gondozott. Helyet szerzett nekik, segített emellett zsidóknak Magyarországra szökni és két pincében is rejtgetett üldözötteket. 1943 júliusában az SS katonái tartóztatták le lakásában és követelték: vigye őket négy, Pozsonyban rejtőzködő lengyel zsidóhoz. Miután tagadta, hogy ismerné őket, napokon át verték, kínozták.

33. Ghetto Fighters' House, photo department no. 1016104

Jonah Eckstein négy, vele bujkáló gyermekkel, 1942-ben, Pozsonyban

Ellenállt a kínvallatásnak, nem árulta el a rejtékhelyet - ezzel megmentette a keresetteket a biztos haláltól. Később, hogy még nagyobb nyomást gyakoroljanak rá és megtörjék ellenállását, letartóztatták feleségét, Michalt és őt is súlyosan bántalmazták. Az asszony is kitartott és semmit nem árult el a búvóhelyről, így négy lengyel túlélte a Holokausztot. Bár Eckstein akcióit részben a Michael Dov Weissmandl rabbi, és Gisi Fleischmann vezette „Munkacsoport” keretében hajtotta végre, legtöbb mentési cselekedete személyes kezdeményezése volt.

Shmuil Markowitz Pevzner³⁴

Shmuil Markowitz Pevzner³⁴

Shmuil Markowitz Pevzner (1912–1991), leningrádi zsidó kommunista az 1941 júniusi német támadás idején nyári úttörőtábort vezetett a litvániai Druskininkában. A kommunista Úttörőmozgalom vagy 300 tagja volt ott, a felük Bialystokba és környékére való volt. Pevzner két hetes, veszélyes úton mentette ki a hátszországba valamennyiüket. Volt, amikor a később „Bialystoki gyerekeként” ismertté vált véenceit csak úgy tudta megvédeni, hogy fegyverrel fenyegette a vasutasokat. A vonatot ismételtén támadták német harci repülő, utasainak ilyenkor a környező erdőkbe kellett menekülniük, de Pevzner mindig gondoskodott arról, hogy valamennyien visszakerüljenek a szerelvényre. Amikor biztos tájra értek, az Ural vidékén, Pevzner a szovjet hatóságok támogatásával otthont állított fel véenceinek és azokat a kemény fagy, a nélkülözések közepette öt nehéz éven segítette át.

34. From: Ghetto Fighters' House, photo department no. 11.17946

Végül a legtöbb gyereke hazatért Lengyelországba – de csak négyük szülei maradtak életben. Mintegy 120-an közülük kivándoroltak Izraelbe, a legtöbben az ország függetlenségének kikiáltása után. Egyeseknek ciprusi táborban kellett nyolc hónapig várniuk, amíg 1947 végén beengedték őket és voltak köztük, akik aztán harcoltak a Függetlenségi Háborúban. Tanultak, családot alapítottak és jelentősen hozzájárultak Izrael fejlődéséhez, biztonságához az állam első éveiben.

Shmul Pevzner gyermekmentő tevékenységéért mind orosz, mind lengyel kormánykitüntéseket kapott. A druskininkai tábor nevelőjét, Stasys Sviderskist a mentésben játszott szerepéért, a Yad Vashem a Világ Igazának ismerte el.

Max 'Nico' Leons

A Rotterdamban született Max Leons (1912–2019), Hollandia német megszállása idején 18 éves volt. 1943 tavaszán az ellenállás egy harcosa kis faluba, Niuewlandeba vitte, az ország északi részén. A falu az alacsonyan fejlett, elszegényedett Drente járásban volt. Lakói, mellettük négy közeli település családjai, mintegy 300 zsidót mentettek meg (a nem-zsidó menekültek mellett) és Niuewlande híres az ott a náci megszállás alatt folytatott földalatti tevékenységről. Max Leons Van Dyck festőművész családjánál talált bújóhelyet. A fiatalember elsajátította a helyi nyelvjárást, munkát talált a mezőgazdaságban és vasárnaponként a családdal tartott az istentiszteletre. Ily módon felépítette nem-zsidó identitását, hogy beolvadjon a helyi lakosságba s ennek köszönhetően bekapcsolódhasson az ellenállásba. Erre akkor kínálkozott lehetősége, amikor megismerkedett Arnold Douwes-szel, a mozgalom egyik aktivistájával. Arnold először nem bízott a fiatal, tapasztalatlan Nicoban,

Max Leons

de hamarosan rájött, hogy lehet – és nagy benyomást tett rá annak ötletessége. A háború két utolsó évében sikeres, hatékony műveletekben dolgoztak együtt. A fő cél az volt, hogy bújóhelyeket találjanak zsidóknak a közelben. Az összetett feladat egyik részeként meggyőztek családokat: fogadjanak be üldözötteket, akár egyeseket, akár családokat. Nicoék számára az ügy nagy személyes kockázatokkal járt, hiszen gyakran kellett – hamisított okmányokkal – Amszterdamba utazniuk, ugyanakkor rábeszélni zsidó családokat, bújjanak el egy távoli faluban, amelyről még soha nem hallottak...

Miután a feladatokat megoldották, továbbra is gondoskodtak a menekülőkről, ellátták azokat élelmiszer-jegyekkel, hamisított igazolványokkal, meleg ruhával, terjesztették az ellenállás illegális kiadványait – mindeközben megküzdve a nehéz helyzetben rájuk nehezedő személyes és lelki

teherrel. Arnold és Nico segítette a holland területen földet ért szövetséges repülőket is és – bár maguk anti-militaristák voltak – gyűjtötték az ellenállás számára ejtőernyőn ledobott fegyvereket. A műveletekben Nico Arnold jobbkezeként dolgozott. Bár egyforma érdemeket szereztek Nico nevét soha nem említették, mindaddig, amíg egyik védenca, Haim Roet-től, a Holokauszt idején társaikat mentő zsidó hősök bizottságának alapító elnökétől 90. születésnapján át nem vehette kitüntető oklevelét.

Nathan Cassuto rabbi³⁵

Dr. Nathan Cassuto rabbi, Umberto Cassuto rabbinak, a bibliai szövegmagyarázat nagy tudósának fia volt. Szemorvos volt, de pályáját 1938-ban megtörték az olasz fasiszta kormány zsidóellenes törvényei. Először a firenzei, majd a római rabbiképzőben tanult. 1939-ben feleségével, Anna Di Gioacchino-val és három gyermekükkel Milánóba költözött, ahol a zsidó iskolában tanított, majd 1943-ban a firenzei zsidó közösség főrabbijává választották. Lánytestvére, Hulda, férjével, Saul Campagnanoval követte Nathant Milánóba, majd Firenzébe, ahol két gyermekük született. 1943 szeptemberének közepén tucatjával érkeztek zsidók Firenzébe, akik gyalog keltek át a francia – olasz határon a hiú reményben, hogy Olaszországban nincsenek németek.

Nathan bizottságot alapított megsegítésükre. Miután Olaszország szeptember 8.-án bekövetkezett német megszállása után növekedett a mind az olasz, mind a külföldi zsidókat fenyegető veszély, Cassuto rabbi javaslatot tett Elia Dalla Costának, Firenze érsekének: alakítsanak közös, zsidó-keresztény mentő-bizottságot.

Rabbi Nathan Cassuto

Az érsek egyetértett vele. Megbízta a feladattal don Leto Casinit és Cipriano Ricotti atyát (az előbbi 1965-ben, társa 1972-ben kapta meg a Világ Igaza elismerést) és felszólította rendházakat, adjanak menedéket az üldözötteknek. Cassuto bizottságának tagjai között volt a fiatal Matilde Cassin, két igen fiatal lány, Liciana és Wanda Lascar, Saul Campagnano, Nathan sógora, Raffaele Cantoni, Giuliano Treves, Aldo Tedeschi, Hans Kahlberg és Joseph Ziegler. Nathan rabbi minden erőfeszítést megtett, hogy segítse saját hitközségét, csakúgy, mint az oda menekült családokat. Azok abban a hitben érkeztek, hogy Firenze felszabadult és – miközben egy szót sem tudtak olaszul – a nácik markában találták magukat.

35. Based on a paper by Prof. Liliana Picciotto, Historian, Fondazione Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea [Foundation Jewish Contemporary Documentation Center] - CDEC

Rajzottak hozzá, ő pedig rejtekhelyeket talált számukra segítőkész olaszoknál, vagy rendházakban, kolostorokban, más egyházi intézményekben. Hilda és Anna, aki 1943 októberében szülte meg negyedik gyermekét, hamis papírokkal a calzai rendházban találtak menedéket. Egy besúgó feljelentésére a bizottság több tagját, köztük Cassutot, Casinit, a Lasca nővéreket, Kalberget és Zieglert az SS letartóztatta az Actio Catholica Via die Pucci alatti központjában, ahol a további mentőakciókról tárgyaltak.

Három nappal később, ugyannak a besúgónak köszönhetően, a Piazza della Signorian elfogták Saul Campagnanot, Anna Cassutot és Raffaele Cantonit. Egyedül Cantoni tudott megszökni az Auschwitzba tartó vonatról és vitte tovább a bizottság munkáját Milánóban, később Svájcból. Don Leto Cassinit szabadon engedték. A többieket Auschwitz-Birkenaubá deportálták, ahol Anna kivételével valamennyien elpusztultak. Natan még a haláltáborban is segítette a szükségben szenvedőket. Így például teljes éjszakát töltött egy zsidóval, akinek eltört a szemüvege: addig kutatott a kidobott szemüvegek között, amíg talált neki egy megfelelőt, és az segített a látásban korlátozott embernek megélni a felszabadulást.

Halálmenetük utolsó szakaszában Cassuto azt tanácsolta egy fiatalnak, Mosha Hallenek: bújjon el egy vasúti kocsi alatt. Halle hívta, rejtőzzön el a rabbi is ott vele. Nathan azonban elutasította, mondván: „ha valamennyien elbújunk, a németek keresni fognak és megölnék.” Majd továbbment. A következő pihenőnél a német megölték a néhány rabot, akik még túléltek az utat.

Anna Di Gioacchino túlélte a terezini raboskodást és 1946-ban visszatért Firenzébe. Hulda Cassuto viszont egyedül maradt a városban és hat fiatal gyermekéről kellett gondoskodnia. A olasz földalatti mozgalom és a bizottság segítségével a fiúkat nem-zsidó családokhoz adták: Dávidot Colziékhoz, Danielt a Santerini, Reuvent a Billour családhoz. Evat dajka gondjára bízták Firenze egyik külvárosában, ám a kislány sajnálatos módon 4 hónapos korában meghalt. Susanna és Sara Firenze-környéki katolikus árvaházba kerültek Firenze közelében. Egy ideig Hulda is ott lakott, majd a háború további szakaszában különböző helyeken bújkált városában. A háború után Anna szülei és Hulda Cassuto a gyerekekkel Izraelbe mentek, a haláltáborokat túlélő Anna ott csatlakozott hozzájuk. Őt két évvel később, 1948. április 31-én, Izrael Függetlenségi Háborúja idején gyilkolták meg arab csapatok, amikor Jeruzsálemben megtámadták a gyógyszerekkel, orvosokkal, betegekkel a Hadassah kórházba tartó autóoszlopot.

Jegyzetek:

1. Bella Gutterman, "Jews saving Jews", *Yalkut Moreshet* 76 (2003), pp. 75-80 [Hebrew]
2. From a letter to the Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, 24 December 2007. A similar statement appears in the preface of the book: Avraham Milgram (ed.), "Jews Rescuing Jews in the Holocaust", Jerusalem, Yad Vashem, 2014 [Hebrew].
3. Dina Porat, "The Prospects of Rescue During the Holocaust", *Massuah* volume 18 (1990), p. 30 [Hebrew].
4. Leviticus 19:16.
5. Sifra, *Bechukotai*, chapter 7, .
6. Despite gender specificity, this document is intended for women and men equally
7. Milgram, "Jews Rescuing Jews in the Holocaust", p. 17. 8. Nechama Tec, "Who Dared to Rescue Jews and Why?", in Jacques Semelin, Clire Andrieu and Sarah Gensburger (eds.),
8. Nechama Tec, "Who Dared to Rescue Jews and Why?", in Jacques Semelin, Clire Andrieu and Sarah Gensburger (eds.). "Resisting Genocide: The Multiple Forms of Rescue", New York: Columbia University Press 2011, p. 119. Idem., "Reflections on Rescuers", In: Michael Berenbaum & Avraham J. Peck (eds), "The Holocaust and History", Bloomington: Indiana University Press, 1998.
9. Bob Moore, "Survivors: Jewish Self-Help and Rescue in Nazi-Occupied Western Europe", Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 8.
10. Milgram, "Jews Rescuing Jews in the Holocaust" p. 18.
11. 11. Transcription of excerpts from an interview with Sonni Schey, conducted on January 30th, 2013. 12. Hannah Yablonka, "Unknown Brothers: Holocaust Survivors in the State of Israel, 1948-1952", Jerusalem: Yad Yitzhak Ben Zvi 1994, p. 59 [Hebrew].
12. Hannah Yablonka, "Unknown Brothers: Holocaust Survivors in the State of Israel, 1948-1952", Jerusalem: Yad Yitzhak Ben Zvi 1994, p. 59 [Hebrew].
13. Yehuda Bauer, "The Jewish Emergence from Powerlessness", Toronto University Press, Toronto 1979, p. 27
14. Milgram, "Jews Rescuing Jews in the Holocaust", p. 17.
15. Mordechai Paldiel, "Saving One's Own – Jewish Rescuers during the Holocaust", Philadelphia: The Jewish Publication Society, University of Nebraska Press, 2017, p. xxi
16. Patrick Henry, "Jewish Resistance against the Nazis", Washington D.C.: The Catholic University of America, 2014, p. xxii
17. Patrick Henry, "Righteous Jews", *SHALOM Jewish Peace Letter*, Vol. 39 No. 1, February 2010, pp. 10-11
18. Asa Kasher, letter to the Committee to Recognize the Heroism of Jewish Rescuers, dated May 17th, 2016.
19. Ron Prosor, from his speech in the UN General Assembly on International Holocaust Memorial Day, January 27th, 2014
20. letter by Albert Einstein on Jewish resilience <https://www.timesofisrael.com/einsteins-1939-letter-calling-for-jewish-solidarity-sells-for-over-134000/>.
21. Dr. Tsilla Hershco is a Senior Research Associate at the Begin-Sadat Center for Strategic Studies (BESA), and a "Spiegel Fellow" at The Arnold and Leona Finkler Institute of Holocaust Research, both at Bar Ilan University, Israel.
22. Todt was the forced labor organization established by the Germans in all occupied countries, including France
23. Naomi Shepherd, Wilfrid Israel: German Jewry's Secret Ambassador, Weidenfeld and Nicolson (1984) 24. Ofer Aderet, *The Silent Savior of Germany's Jews*, Haaretz, February 4th, 201
24. Ofer Aderet, *The Silent Savior of Germany's Jews*, Haaretz, February 4th, 2011
25. Nechama Tec, *Defiance. The Bielski Partisans*, Oxford University Press 1993
26. The Birnbaum brothers, *a Tree of Life*, Tel Aviv, Kavim 2010; Spielberg Archives: Testimony no. 14655 of May 5, 1996, Sonni Schey; Yosef Weiss, 'Passover Seder in Bergen-Belsen', from: Nathaniel Katzburg (ed.), *Pedut – Rescue in the Holocaust*, Bar-Ilan University, 1984; <https://www.jpost.com/jewish-world/jewish-news/holocaust-orphans-reminisce-about-the-birnbaum-family>
27. "The Birnbaum brothers, a Tree of Life"
28. Source: Museum of the Jewish Soldier in World War II
29. Wikipedia, Moshe Shimon Pesach
30. From the archives of the Ghetto Fighters' House, photo department no. 24954
31. Sarah Ben Reuven, "Recha Freier vs. Henrietta Szold – part 2", Association of Israelis of Central European Origin
32. Source: Wikipedia
33. Ghetto Fighters' House, photo department no. 1016104
34. From: Ghetto Fighters' House, photo department no. 11.17946
35. Based on a paper by Prof. Liliana Picciotto, Historian, Fondazione Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea [Foundation Jewish Contemporary Documentation Center] - CDEC